

ŠVIESA

LIEPA-RUGPIŪTIS-RUGSĒJIS, 1966

TAIKA

— Míkēno skulptūra

No. 3

ŠVIESA

The Light

Prenumeratos kaina: metams \$1.00
Pavienis numeris 25c

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija, 102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y., 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redakcinė komisija: E. Mizara, A. Bimba. Atsakomąsias redaktorius: A. Bimba

No. 3

Liepa-Rugpiūtis-Rugsėjis (July-August-September, 1966)

XXXII

Draugijos stiprinimas--visų "amžinas" uždavinys

Reikia prisipažinti, kad kartais mes imame ir pamirštame savo Draugijos reikalus. Pamirštame, kad organizacija, kaip kiekvienas gyvas organizmas, reikalinga priežiūros, rūpinimosi. Mūsų Literatūros Draugija išaugo į didžiulę kultūros-apšvietos organizaciją, gražiai išgyveno daugiau kaip pusę šimtmečio todėl, kad ja kas nors rūpinosi, ją maitino, ją stiprino naujomis jėgomis, nuolatos leido į jos gyslas šviežio sveiko kraujo. Tą darbą reikia tęsti, nė dienai negalima jį apleisti, jo pamiršti.

Draugijos stiprinimas yra visų jos organų—narių, veikėjų, kuopų, apskričių—"amžinas" uždavinys. Bloga, kur tas dėsnys būna pamirštas.

Nereikia aiškinti, nes tai visiems gerai žinomas faktas, jog pastaraisiais keleriais metais mirtis bei nesveikata išplėšė iš mūsų gretų visą eilę šauniaušių Literatūros Draugijos darbuotojų. Nelengva jų vietas atpildyti. Yra vietų, kur nebeliko kam jų vietą užimti. Tai visa tiesa. Bet daugelyje vietų dar turime labai gražios, sveikos medžiagos. Jei ten susilpnėjo kuopa, kai geras draugas pasitraukė iš gyvųjų tarpo, tai tik dėka pasilikusių veikėjų ir narių nepaisymo, apsileidimo, atsidavimo likimui.

Nusiminimą, pesimizmą, beviltiškumą reikia šluoti iš visur, kur tik jie pasireiškia. Kiekvienas veikėjas, kiekvienas eilinis narys turime jaustis atsakingi už Draugijos gerovę. Kai retėja gretos, kai mūsų visų žingsnius lėtina amžius, reikia mums daugiau ryžto, daugiau susiklausymo, daugiau susirūpinimo savo šlovingosios organizacijos likimu.

Mūsų Vykdomasis Komitetas rūpinasi, kad nariai nebūtų nuskriausti. "Šviesa" tebeišeina reguliariai. Štai jau 3-čias numeris. Į pabaigą metų susilauksime ir 4-to. Taip pat gausime mažiausia vieną knygą. Tai gi, už tą mažą dviejų dolerių metinę duoklę nariai būsime gražiai aprūpinti vertinga literatūra. Daugiau iš Centro reikalauti nė negalima.

Deja, Draugijos gerovė ir ateitis nepriklauso tik nuo Centro. Iš tikrųjų, organizacijos išlaikymas ir nuolatinis stiprinimas yra reikalas visų narių. Todėl ir turime visi stoti darban, visi ryžtis, visi stengtis, kad mūsų Draugija galėtų toliau tęsti tą prakilnų, gražų ir garbingą darbą, kurį ji vedė nuo pat įsikūrimo 1915 metais, per jau daugiau kaip penkiasdešimt metų!

Taurus patriotas ir kovotojas

R. ŠARMAITIS

Povilas Rotomskis yra žinomas kaip aktyvus visuomenininkas, darbininkų judėjimo Lietuvoje dalyvis. Antifašistinės jo pažiūros subrendo gana anksti.

Nelengva buvo Povilo vaikystė. Gimė jis 1906 m. kovo 22 d. žeimelyje, Joniškio rajone, pašto sargo šeimoje. Pirmojo pasau-

gėlių grįžimas į gimtąsias vietas. Riazanės vaikų namų auklėtiniai taip pat buvo parvežti į Lietuvą ir 1918 metais išdalyti buožėms ir dvarininkams už piemenis. Dvylikmetis Povilas pateko į Naudvario dvarelį, Nemakščių valsčiuje, Raseinių apskrityje, kur dirbo įvairius ūkio darbus

Po kurio laiko Povilą susirado vyresnysis brolis. Jo globojamas Povilas 1920-1923 m. mokėsi žagarės progimnazijoje, o paskui Kėdainių mokytojų kursuose ir įsigijo teisę mokytojauti pradinėje mokykloje. 1923-1926 m. jis ir mokytojavo žagarėje.

Tuo laikotarpiu mokyklose šeimnininkavo klerikalai. Jaunasis mokytojas buvo laisvamanis, nemokėjo lankstyti kunigams ir už tai buvo priverstas apleisti mokyklą. 1926 m. rudenį Povilas įstojo į Panevėžio mokytojų seminariją tęsti mokslo.

Kovotojų gretose

Skatindama fašistinį perversmą, Lietuvos buržuazija tikėjosi įbauginti darbo žmones, sudaužyti darbininkų organizacijas, kad netrukdoma galėtų išnaudoti darbininkus, darbo valstiečius ir turtėti. Tačiau fašistų teroras turėjo ir priešingų rezultatų. Atsirado jaunuolių, kurie pasipiktino fašistų smurtu ir ryžosi tęsti nužudytųjų ir įkalinėtųjų kovotojų darbą. Vienas tokių revoliucionierių patriotų buvo Povilas Rotomskis.

Savo likimą P. Rotomskis susiejo su Lietuvos Komunistų partija, įstodamas į jos eiles netrukus po fašistinio perversmo. Jis nepabūgo to, kad fašistiniai karo lauko teismai tuo metu nuolat skelbė mirties nuosprendžius darbininkų judėjimo dalyviams, trėmė juos į Varnių koncentracijos stovyklą.

Dirbo Povilas daugiausia Panevėžio moksleivių tarpe. Jau 1927 m. draugai išrinko jį Lietuvos Komunistinės Jaunimo Sąjungos Panevėžio raikomo ir mieste veikusio paraiškomo nariu. Be Rotomskio LKJS Panevėžio paraikome dirbo dar T. Anbinderis, I. Rajeckas, B. Šteinaitė ir kiti. Panevėžio

POVILAS ROTOMSKIS

linio karo metu šeima išvažiavo iš Lietuvos ir apsigyveno Riazanėje. Sunkios buvo evakuotųjų gyvenimo sąlygos. Nepakėlę vargų 1916 metais mirė tėvai Ignas ir Salomėja Rotomskiai. Dešimtmetis Povilas atsidūrė Riazanės lietuvių vaikų namuose.

Sudarius Tarybų Rusijai ir kaizerinei Vokietijai Bresto taiką, prasidėjo karo pabė-

mieste tuo metu veikė 12 komjaunimo kuopelių, kurių kiekvienoje buvo po 4-5 asmenis.

Komjaunuolių kuopelės 1927-1928 m. veikė Panevėžio mokytojų seminarijoje, komercijos kursuose, valstybinėje gimnazijoje, miesto darbininkų tarpe. Povilas buvo dažnas svečias moksleivių kuopelių posėdžiuose, pasitarimuose. Sykiu su savo draugais jis platino nelegalius leidinius "Mūsų balsas", "Šalin fašizmas", "Raudonoji pagalba", "Balsas", atsišaukimus.

Panevėžiečiai pirmieji po fašistinio perversmo Lietuvoje surengė Gegužės Pirmosios demonstraciją. Organizuodamas šią demonstraciją nemaža padirbėjo P. Rotomskis. Archyve išliko toks žvalgybos agento pranešimas: 1928 m. balandžio 23 d. temstant Elektros gatvėje įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo P. Rotomskis, Stasys Stankelis, Povilas Mališauskas, Povilas Dagys ir kiti. P. Rotomskis ragino kiek galima daugiau atsivesti prijaučiančiųjų. Demonstracija įvyks Pirmos Gegužės 8 val. vakaro. Respublikos gatvėje prie miesto sodo bus iškelta raudona vėliava. Tuomet visiems reikia apsupti ją, sugiedoti "Internacionalą". Pasak Rotomskio, organizuotų demonstrantų esama apie 100 žmonių.

1928 metų Gegužės Pirmosios demonstracija Panevėžyje įvyko, kaip ir buvo numatyta. Žvalgyba iš anksto sutraukė į demonstracijos vietą nemaža jėgų. Tačiau demonstrantai neišsigando: jie iškėlė raudoną vėliavą, šaukė antifašistinius šūkius, giedojo "Internacionalą". Kelioliką demonstrantų pavyko suimti ir įkalinti. Raudonos vėliavos antifašistinis užrašas buvo P. Rotomskio nupieštas.

Suėmimas

Turėdama iš savo agento žinių apie P. Rotomskio ir kitų antifašistų veiklą, buržuazinė žvalgyba nutarė pagrindinę organizaciją likviduoti. P. Rotomskis atsitiktinai sužinojo apie rengiamus suėmimus. Jis pasirengė pats ir išpėjo savo kovos draugus, kad jį netrukus suims. Svarbu buvo išaiškinti, kas teikia žinias žvalgybai. Jis tikėjosi, kad po suėmimo kai kas paaikšės ir rengėsi antifašistinės organizacijos dalyviu perspėti.

Mokytojų seminarijoje 1928 m. birželio pradžioje vyko valstybiniai egzaminai. Baigiantieji seminariją P. Rotomskis ir kiti klasės draugai sėkmingai parašė lietuvių kalbos rašomąjį darbą. Dar kelios dienos — ir seminarija būtų baigta. Bet žvalgyba sąmoningai nutarė neleisti revoliucionieriams baigti mokslo. Birželio 5 d. į seminariją atėjo žvalgybininkai. P. Rotomskis ir keliolika jo draugų buvo suimti.

Tardomas P. Rotomskis žvalgybininkui Juozui Zdanavičiui pareiškė, "kad jis nieko neišduosiąs, nes savo nusistatymo nemana keisti". Suimtųjų byla buvo perduota kariuomenės teismui.

Dar tardomas policijos būstinėje P. Rotomskis parengė raštelį su išpėjimu, ko laisvėje reikia saugotis, kas gali būti provokatoriais. Tą raštelį jis išmetė praeinančiam pro šalį gimnazijos mokiniui Juozui Jurginiui. Taip buvo perspėti likę laisvėje kovos draugai.

Ir kalėjime kovotojas

Patekę į klasinio priešų nelaisvę antifašistai jautėsi esą taip pat kovotojais, kaip ir jų draugai, buvusieji laisvėje.

Sukakus antrosiems metinėms nuo Karolio Poželos ir jo kovos draugų nužudymo, Panevėžio kalėjime sėdėję politiniai kaliniai nutarė šią sukaktį savaip pažymėti. 1928 m. gruodžio 27 dieną politiniai kaliniai įteikė kalėjimo administracijai tokį raštą:

"Panevėžio apygardos teismo valstybės gynėjui

Panevėžio kalėjimo
politinių kalinių

Reikalavimas

Jau dveji metai kaip Lietuvoje siaučia žiauriausia reakcija, kokios net carizmo laikais nebuvo. Nužudyti geriausiai mūsų krašto darbininkų klasės ir kaimo varguomenės vadai: Požela, Greifenbergeris, Čarnas, Giedrys ir kiti. Darbininkams atimtos menkiausias, kokias jie turėjo, teisės; pasmaugtos ir sunaikintos organizacijos; kalėjimui ir koncentracinė stovykla perpildyti geriausiai kovotojais už darbininkų reikalus.

Šiandien, minėdami pirmąsias baltojo te-

oro aukas — 1926 m. gruodžio mėn. 17 d. sušaudytuosius Lietuvos proletariato vadus, mes reikalaujame:

1) Paleisti iš kalėjimų visus politinius kalinius ir iš koncentracijos stovyklas—in-ternuotuosius;

2) Gražinti į savo gyvenamąsias vietas visus ištremtuosius;

3) Panaikinti karo būklę ir kariuomenės bei karo lauko teismus.

Kaip protestą prieš tebesiaučiantį Lietuvoje baltą terorą mes, žemiau pasirašę, skelbiame vienos dienos badavimą”.

Reikalavimą pasirašė 27 politkaliniai, jų tarpe P. Rotomskis, T. Anbinderis, B. Gurskis, J. Rajeckas, A. Juknevičius, A. Skardinskas ir kiti. Tą pačią dieną visi jie atsisakė priimti maistą ir badavo. Vienas iš šio rašto autorių buvo P. Rotomskis.

Kominterno VI kongresas nutarė sustiprinti kovą prieš imperialistinių karų rengimą. Nuo 1929 metų imta antikarinę dieną minėti rugpiūčio 1 dieną. Tą dieną 1914 metais prasidėjo imperialistų sukurstytas pirmasis pasaulinis karas. Dabar, rugpiūčio 1 dieną arba Raudonąją dieną, buvo rengiamos masinės demonstracijos, protesto mitingai, kurių metu kalbėtojai demaskavo imperialistų intrigas, militaristų karinius pasirengimus, sunkia našta gulčius ant darbo žmonių pečių.

Raudonąją dieną 1929 metais pažymėjo ir Panevėžio kalėjimo politiniai kaliniai. Tą dieną jie prisisegė ant krūtinės raudonus ženkliukus, sugiedojo “Internacionalą”, paskui “Laidotuvių maršą”, “Varšuvietę”, o 12-tą valandą dieną pro kamina iškėlė raudoną vėliavą, kuri ir mieste darbo žmonių buvo matoma. Šią antikarinę demonstraciją P. Rotomskis aprašė korespondencijoje, išspausdintoje “Balse”.

Kalėjimo šokiadieniai

Prie Panevėžio komjaunuolių bylos buvo prijungti 36 asmenys. Kariuomenės teismas 1930 m. kovo 10-13 dienomis svarstė jų bylą. Daugelis teisiamųjų buvo įkalinėti ilgiems metams. P. Rotomskiui teismas paskyrė 9 metus kalėti. Peržiūrėjęs bylą Vyriausiasis tribunolas 1932 m. vasario 13 d. surado kažkokią teisminę klaidą ir su-

mažino bausmę iki 8 metų. Kol byla buvo svarstoma, laikas bėgo, kaliniai buvo kalėjime laikomi, o iki teismo atkalėtas laikas nebuvo užskaitomas. Taip bausmė išaugdavo papildomais kalėjimo metais.

Netrukus P. Rotomskis buvo pervežtas į Šiaulių raudonąjį kalėjimą, kurio mūrai buvo stipresni, o grindys geriau išcementuotos. Politinių kalinių čia buvo dar daugiau. Visi jie į savo kalinimą žiūrėjo kaip į laikiną nelaisvę ir stengėsi praleisti laiką taip, kad dar geriau pasirengtų būsimai kovai.

Kalėjime veikė politinių kalinių lavinimosi rateliai. Vieni mokėsi lietuvių kalbos rateliuose. Čia nepakeičiamas mokytojas buvo P. Rotomskis. Kiti studijavo politinę ekonomiką, Komunistų partijos istoriją, marksistinę filosofiją. Galimybės naudotis marksistinėmis knygomis buvo labai ribotos: kalėjimo administracija jas atimdavo, o kaliniai jas gabalais visokiuose plyšiuose slapstė. Teko mokyti iš užrašų, iš atminties.

Politkalinių lavinimosi reikalui nuo 1932 metų buvo leidžiama rankraštinis žurnalas “Kolektyvistas”. P. Rotomskis buvo jo redaktinės kolegijos narys. Žurnalo skiltyse buvo nagrinėjami aktualūs politiniai klausimai, dedami atsiminimai iš praeities revoliucinių kovų. Kai atsirado daugiau literatūrinių pajėgų, prie “Kolektyvisto” pradėjo eiti priedas, skirtas pradedantiems rašytojams, jų kūrybai. Šio priedo pavadinimas — “Žingsnis”. Jame rašė A. Guzevičius, P. Rotomskis, A. Gailevičius ir kiti.

Kalėjime P. Rotomskis išmoko anglų kalbą, o taip pat esperanto kalbą. Pažįstami iš laisvės siuntinėjo jam esperantininkų leidinius, o jais naudodamasis P. Rotomskis mokė šios kalbos ir savo nelaisvės draugus.

Kalėjimo cenzūra uoliai sekė politinių kalinių susirašinėjimą. Ji informavo slaptają policiją apie asmenis, kurie savo laiškuose su simpatija rašė apie P. Rotomskį ar jo draugus. Kai kurie tokie laišškai buvo nepraleidžiami, o jų autoriai sekami, kratomi. Antai mokytojas Juozas Petrulis žagarėje susilaukė dargi kratos, nes savo laiškuose reiškė simpatijas kaliniams anti-fašistams.

Laisvėje

Pagaliau kalinimo laikas baigėsi. 1938 m. kovo 13 dieną, beveik po 10 metų kalinimo P. Rotomskis iš Šiaulių kalėjimo buvo išleistas į laisvę. Nuo pat pirmos paleidimo valandos žvalgyba registravo, pas ką paleistasis lankėsi, kur nuvažiavo, kur apsištojo.

Nuolatinės gyvenamosios vietos jis neturėjo. Teko laikinai prisiglausti Kaune sersers Onos Rotomskytės ir jos vyro Jono Venslovo šeimoje. Draugų padedamas jis gavo darbo mokytojų profesinės sąjungos knygyne Mickevičiaus gatvėje, netoli Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo. Dirbdamas knygų pardavėju jis sugebėjo teikti įvairią pagalbą pogrindyje dirbusiai Komunistų partijai. Už tai jį 1939 m. kovo ir lapkričio mėnesiais vėl buvo suėmę, tardę, kamantinėjo.

Laisvalaikiu jis dirbo literatūrinį darbą, vertė į lietuvių kalbą Maksimo Gorkio apsakymus, išvertė Eptono Sinklerio romaną "Automobilių karalius". Leisdama tarybiniais metais M. Gorkio raštų 20 tomų rinkinį lietuvių kalba, grožinės literatūros leidykla įtraukė P. Rotomskio atliktus vertimus, kaip meistriškai padarytus, nereikalaujančius naujo vertimo.

Diplomatas

Kai darbo žmonės Lietuvoje nuvertė fašistinę diktatūrą, P. Rotomskis aktyviai įsijungė į naujos socialistinės Lietuvos kūrimą. Iš pradžių jis dirbo atsakingą darbą teisingumo ministerijoje, o nuo 1940 m. spalio mėnesio buvo paskirtas Tarybų Lietuvos vyriausybės atstovu prie TSRS Liaudies Komisarų Tarybos Maskvoje.

Kai fašistinė Vokietija užpuolė Tarybų šalį, okupavo Lietuvą, iškilo reikalas užmegzti glaudesnius ryšius su Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvenančiais lietuviais. 1941 m. spalio mėnesį, Tarybų Lietuvos vyriausybės, apsistojusios Maskvoje, pasiūlymu P. Rotomskis buvo nukreiptas dirbti į TSRS užsienio reikalų liaudies komisariatą, kurio komandiruojamas jis 1942 m. sausio mėnesį išvažiavo į Niujorką ir dirbo vietos tarybiniam konsulate.

P. Rotomskis daug prisidėjo prie užsienio pažangiųjų lietuvių ryšių su gimtuoju kraš-

tu sustiprinimo. Nesikišdamas į JAV politinį gyvenimą, P. Rotomskis stengdavosi lankyti įvairiuose miestuose gyvenusius lietuvius ir jų susirinkimuose informuoti apie padėtį Lietuvoje. Apie tų apsilankymų reikšmę rašytojas Rojus Mizara 1962 m. birželio 9 d. "Tiesoje" rašė: "Kiekvienas didžiuliuose mitinguose pasakytas jo žodis apie drąsiųjų partizanų žygius prieš hitlerininkus, kiekviena žinia apie lietuviškosios divizijos veiksmus buvo balzamas besisielaujantiems savo tautos, savo gimtojo krašto likimu Amerikos lietuviams".

1943 m. gruodžio mėnesį Niujorke įvyko pirmasis JAV demokratiškos lietuvių suvažiavimas. P. Rotomskio iniciatyva buvo įrengta paroda. Joje buvo parodyta karo metais išleista tarybinė lietuviška spauda— laikraščiai, brošiūros, knygos, atsišaukimai, fotonuotraukos iš Raudonosios Armijos 16-sios lietuviškosios šaulių divizijos ir evakuotųjų Lietuvos gyventojų gyvenimo.

Grižęs iš Niujorko 1944 m. rudenį į išvauduotąjį Vilnių, P. Rotomskis dirbo naujai sukurtoje Lietuvos TSR užsienio reikalų ministerijoje, buvo paskirtas pirmuoju Lietuvos TSR užsienio reikalų ministru.

P. Rotomskio vadovaujama tarybinė delegacija 1945 m. gruodžio mėnesį vedė derybas Varšuvoje dėl lenkų piliečių evakavimosi iš Tarybų Lietuvos teritorijos, pasirašė atitinkamus susitarimus. 1946 m. vasarą jis apie tris mėnesius dirbo kaip tarybinės delegacijos narys Paryžiaus taikos konferencijoje, svarsčiusioje pokarinio Europos sutvarkymo klausimus.

Nuo 1948 metų rudens P. Rotomskis dirbo Lietuvos TSR Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijos valdybos sekretorium, 1949-1950 m. — Lietuvos TSR Rašytojų Sąjungos valdybos atsakominguoju sekretorium, o po to Vilniaus srities vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoju, mokėsi neakivaizdiniu būdu Aukštojoje partinėje mokykloje prie VKP(b) CK Maskvoje.

Likvidavus Lietuvoje sritis, P. Rotomskis nuėjo dirbti į Tarybų Lietuvos Ministrų Tarybą vyresniuoju referatu, o nuo 1956 metų iki mirties dirbo Lietuvos Draugystės ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugijos prezidiumo pirmininku, nemaža dėme-

sio skirdamas ryšiams su užsienyje gyvenančiais lietuviais palaikyti, jų ekskursijoms Lietuvoje priimti.

Tarybų Lietuvos darbo žmonės 1947—1951 m. buvo išrinkę P. Rotomskį Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu. 1950—1953 m. jis buvo išrinktas Vilniaus srities Tarybos deputatu, Lietuvos Komunistų partijos Vilniaus srities komiteto nariu.

Tarybinė vyriausybė buvo apdovanojusi P. Rotomskį Darbo Raudonosios Vėliavos ir Garbės ženkle ordinais, medaliu "Už šaunų darbą Didžiojo Tėvynės karo laikotarpiu 1941—1945 m."

Buvo dar viena P. Rotomskio veiklos sfera, kurioje jis aktyviai reikšėsi pokario metais. P. Rotomskis buvo Lietuvos sodininkystės draugijos Centro Valdybos narys ir Vilniaus miesto gėlininkų sekcijos pirmininkas.

Dirbdamas selekcinį darbą kaip gėlininkas specialistas, P. Rotomskis praturtino gėlių asortimentą naujomis, labai vertingomis veislėmis. Jo išvestos naujos jurginų veislės buvo aukštai įvertintos Liaudies ūkio pasiekimų parodoje Maskvoje, taip pat respublikinėse ir tarptautinėse parodose. Šiose parodose jis su savo išaugintomis gėlėmis dalyvavo nuo 1954 metų. Už išveistas naujas jurginų veisles P. Rotomskis buvo apdovanotas mėlynais garbės kaspinais Čekoslovakijoje 1960 m. ir Čikagoje 1961 m. Tarptautinėje gėlių parodoje Erfurte Vokietijos Demokratinėje Respublikoje 1961 m. už savo išveistą jurginą "Tėviškės aidas" P. Rotomskis gavo aukso medalį, o už jurginą, jo pavadintą dukters Ilonos vardu — sidabro medalį. Pažymėtinas taip pat išveistas jurginas "Pijus Glovackis". Gėlininkų sekcijai P. Rotomskis suteikė mokslinį kryptingumą, savo entuziazmu paskatino ir kitus daugiau dėmesio skirti gėlėms, kuriuos dabar puošia Vilniaus ir kitų Lietuvos miestų skvėrus. Kas nesigėrėjo P. Rotomskio jurginais ir kitomis gėlėmis, taip rūpestingai jo auginamomis darželyje prie savo namo Vilniuje Čiurlionio gatvėje, o taip pat darbo įstaigos kieme.

P. Rotomskis mirė staiga dėl širdies priepuolio. Jo netikėta, ankstyva mirtis buvo skaudus nuostolis gimtajam kraštui, Lietu-

vos liaudžiai. Visas jo gyvenimas buvo skirtas kovai už šviesesnę savo karštai mylėtos Tėvynės socialistinę ateitį ir jo bendražygiai visada išsaugos apie jį šviesų atminimą.

Vilnius,
1966.IV.18

PRIE GIMTO EŽERO KRANTŲ

Vėl vasara žengia. Šilti vakarai...
Linguodami šnara žali ajerai.
Lakštingalos suokia žilvičiuos senuos
Ir mirga žvaigždelės melsvuos vandenuos.
Kaip gera, malonu tokiais vakarais
Stovėt ir grožėtis gimtais ežerais,
Svajot apie darbus dienos būsimos,
Svajot... ir klausytis jaunimo dainos.

Vėl vasara žengia. Šilti vakarai...
Iš ežero gylių iškyla narai.
Prie nendrių suverda vandens sūkurys
Ir švysteri ore stambus ešerys.
Kaip nuostabiai gera tokiais vakarais
Paimti laivelį, kartu su narais
Lengvai pasisupt ant bangų mėlynų,
Svajot... ir klausytis jaunimo dainų.

Banguoja, liūliuoja Beragis platus,
O bangos vis dūžta į smėlio krantus...
Klausaus jų ošimo ir, rodos, girdžiu
Plakimą čia kritusių brolių širdžių...
Ir sušlama, rodos, lelijų žiedai:
Ar sklistų dainų įstabiausi aidai,
Jei laisvė, jei žemės pėdelė — ir ta
Nebūtų mūs brolių krauju atpirkta?..

Pranas Raščius

SAULĖTI VĖJAI

Į saulę nusitęsia pirmos vagos,—
Atsiveria dirva pavasarinei sėjai.
Lauku atskrieja gaivūs vėjai,
Atnešdami žiedų ir žemės kvapą.
Jūs pūskite stipriau, saulėti vėjai,
Pakvipe rytų, derliumi dosniu.
Namo sugrižta vakare sėjėjai,—
Jiem saulė dvelkia nuo delnų.

Vytautas Ribikauskas

IŠ ATSIMINIMŲ APIE SESUTĘ

A. LIEPSNONIS

Karo metais nerimavau dėl sesių likimo. Išvadavus Zarasus, visiškai netikėtai Tėvynės gilumoje gavau sesės laišką. 1944 m. rugsėjo 12 dieną joms atsakiau: „Kaip nudžiugau, kad Jūs gyvos!.. Tik skaudu išgirsti, jog dar okupacijos pradžioje pagrobė Jūsų drabužius, tampė po kalėjimus ir vos nesusaudė. Matyt, Jums teko miškuose

Agota Kukankaitė—nužudyta fašistų talkininkų
1944 m. vasario 4 d. netoli Zarasų

slapstytiis.” Toks pavojus itin grėsė Agotai. Ji irgi kalėjo. Matyt, įtarė, kad sesė talkininkavo partizanams. Ji platino atsišaukimus. Ji padėjo ir tiems, kurie nukreipė kovos ugnį prieš hitlerininkus. Tame laiške sesei audžiau: „Gėdai atėjo galas. Karas visus pamokė. Ir sąžiningi žmonės bus teisingai įvertinti. Ypač bus įvertinti tie, kurie kentėjo nuo vokiečių ir nenulenkė jiems galvų”. Nepalūžo audroje ir mano sesė.

Grįžau į Vilnių. Tuoj puoliau leisti laikraštį. Galvojau: „Gal praeis gaisras. Tada aplankysiu sesę”. Deja, pas Agotą naktį atskubėjo miškiniai — jie 1945 m. vasario 4 dieną, lyg ryto žvaigždę, ją užgesino. Man pasakojo: hitleriniai talkininkai keršijo jai už mane, dirbantį spaudoje... Tokia žinia mane it žaibas sukrėtė. Juk sesė, lyg žibuoklė pavasarį, tik pradėjo gyventi. Bet jos, kaip žibuoklės, dar niekas nešildė,

nesaugojo nuo švarbių vėjų. Tačiau ji mokėjo būti saulute doram žmogui. Tą pajutau atsidūręs narve. Jame septynis metus gyvenau. Rodos, sesei turėjo nusibosti man rašyti. O ji vis, lyg poetas, rašė, dėjo širdį į kiekvieną savo eilučių vagą.

1935 m. kovo mėnesį iš Panevėžio kalėjimiško „viešbučio“ Agotai audžiau: „Kai aš buvau „laisvėj“, ar nebuvo kalėjimų, ar nesėdėjo juose žmonės?..” Stengiausi vilties spinduliu išdžiovinti jos ašaras. Tatai nepatiko administracijai. Mano laiško nepraleido. Net mane iškoliojo. Nepatiko mano „globėjams“: kam rašau „laisvė“, „atiduos teismui“, „vargdieniai spaudžiamas vargų“ ir panašiai. Net, lyg šaka, užkliuvo mano ir nekaltas sakinėlis: „Už grotų iš fabriko kamino plevėsuoja dūmai, kaip juoda vėliava”. Valdininkas ant laiško užrašė: „Neišsiųstas dėl propagandos”. Jo originalą radau kalinio maiše. Išėjau taip, kaip tame laiške svajojau,— anksčiau, negu tie skriaudikai norėjo.

Sesė dirbo vyriškus darbus. Prisimenu, net sirgdama 1939 metais aplankė mane, išvežtą iš Kauno kalėjimo į Pravieniškių mišką durpių kasti. Neseniai mirė motina. Ir sesę slėgė du kalnai — motinos netekimas ir mano dalia. Tai mane labai sujaudino. Jau buvau nutaręs daugiau nerašyti eilėraščių. Bet štai pėsčia atvyko pas mane sesė. Atvyko iš toli, toli. Aš gi po 12 valandų stūmiau vežimėlį, pakrautą durpėmis. Nebuvo laiko apysakai, literatūrinei kritikai. Va, radęs valandėlę, ant narų krašto pripuldavau prie popieriaus. Va, jos garbei pastačiau namelį — sulipdžiau eilėraščių „Pasiimatymas su sese”. Eiliavau:

“Sese! Tu balta mano drobė!
Tu užmiršta ramunė laukuos!
Neverk, kad vargas viską pagrobė,
Kad mano jaunystė miršta mūrų nasruos!”

Paskyriau eilėraščių ir motinai, užgesusiai varguose. Tai „Motina kapuos”. Parašiau Kauno kalėjime. Per draugus pasiunčiau

slaptai į laisvę. Draugai jį persiuntė "Laisvėn". Čia ji pasirodė 1939 metais be parašo. Nežinau, kas išbraukė mano vardą. Gal redakcija, gal kiti, nenorėdami kaliniui — autoriui — pakenkti... Ir šioje lyrikoje irgi paliečiau Agotos likimą. Štai:

"Ant sielvarto takelio
Stovi dvi našlaitėlės:
Ilgu joms be brolelio,
Dar ilgiau be motušėlės".

Sesė būdu buvo rami, tyli, kaip žemė. Bet okupacijos metais neverkšleno. Ji jau žinojo, kas yra laimė: ji jau džiaugėsi naujo gyvenimo žiedu. Ir štai — birželio 22 diena. Vėl naktis. Pas ją įsiveržė Hitlerio sveikintojai. Klausinėjo:

— Kur brolis?

Atvertė mano albumą. Piktai žvilgterėjo į nuotrauką: jaunuolis užsiraitęs rankoves. Į kišenę. Varto kitą — Venclovą. Vėl į kišenę. Buvau sesėms nupirkęs drabužį — baltaraištininkai ir drabužiu susidomėjo...

Kartą okupantai sulaikė ją grįžtant iš miesto. Paskui girdėjau, greičiausiai už tai, kad aš neseniai šnekėjau į Lietuvą per radiją... Itin Agotą puolė karui baigiantis. Bet ji kalėjime laikėsi tvirtai. Matyt, ją užgrūdino ryšiai su partizanais, spauda, kuri ją pasiekdavo per fronto liniją. Kalėjo Zarasų apskrities viršininko J. Steponavičiaus žinioje. Kai aš mokiausi, jis direktoriavo, rėkdavo:

— Reikia vokiškos kultūros!

Va, dabar jis tą kultūrą diegė ir kalėjimu.

Nežinia, kas laukė kalinės. Bet jau ir į Zarasus ataidėjo laisvės aidas. Viršininkas pabėgo. O Agota, per kažką sužinojusi mano adresą, parašė man į lietuviškus vaikų namus laišką. Vaikai jau ruošėsi grįžti į Lietuvą.

Prisimenu 1933 metus: labai dažnai išeidavau į slaptus susirinkimus. Niekad sesė neklausė, kur per naktis dingstu. Baigęs Zarasų Aukštesniosios mokyklos 6 klases, dirbau kaime fizinį darbą. O motušė:

— Naktį skaitai. O kur litas žiburiui?

Palangoje burmistravo daktaras J. Šliupas. Su juo nuo 1928 m. susirašinėjau. Tie-

sa, vėliau jis mane barė, kam susižavėjau marksizmu. Bet visgi, kai paprašiau darbo, tai trims mėnesiams įdarbino. Net pasakė:

— Galėsi mano garaže veltui nakvoti...

Vasara nužydėjo. Gervės skrido. Gera joms — jas laukia šiltoji šalis. O kaip man? Butkų Juzė Kretingoje turėjo krautuvėlę. Čia vasarą knygas pardavinėja V. Montvila. Ir aš svajojau įsidarbinti šioje krautuvėlėje. Parašiau poetui Butkų Juzei kelis laiškus. Nieko neatsakė. Todėl J. Šliupui prisipažinau:

— Ieškojau darbo Klaipėdoje.

Jis man parašė "rekomendaciją". Bet joks samdytojas su ja nesiskaitė. Žingsniuojau Klaipėdos gatvėmis. Dar buvo ankstyvas rytas. Ant sienų juodavo hakenkroicai. Kai kur šovininistiniai šūkliai. Pajutau: hitlerininkai išūlėja. Nuėjau į spaustuve. Nepriėmė. Einu kitur:

— Nėra!

Va ir grįžtam į tėviškėlę. O Agotėlė man:

— Tavo draugus antalieptiškius suėmė. Jie sėdi Utenoj. Po arešto giminės atvežė man slaptosios literatūros. Prašė perduoti tau. Va aš ją ir slepiu.

— Gerai...

— Ir tave suims... Saugokis.

O kaip ligi tol gyvenau? Jau senokai slėpdavau knygas, savo rankraščius, net rašytojų laiškus. Jau seniai buvau skundžiamas ir policijai. Nuo 1928 metų...

Pagalčiau dingau septyneriems metams. Sesė tvirtai atsistojo mano pusėj: galėtų — savo pūslėtomis rankomis išrautu grotas, sugriautų mūrą, kad kitas būtų laisvas.

Ir ligi šiol negaliu apsiprasti:

— Nejaugi gėlę išrovė?! Gal kitą pavasarį pražys.

1966-II-13, Kaunas

...Elektroninis spindulys gali rėžti, gręžti, frezuoti kaip tikras universalinis instrumentas.

Tokio spindulio, tik vieno mikrono diametro, galinumas milžiniškas — jis lygus Krasnojarsko HES (elektraunei).

Nenuostabu, kad elektroninis spindulys laikrodžio akmenyje iš korundo pragręžia mažytę angelę ketletą šimtų kartų greičiau negu paprastas grąžtas.

NEŽINOMAS KAPAS

Saulėlydį rausvą lydėjo
Užgesdamos akys karių.
Daugiau jie, daugiau neregės jau
Vakario dangaus žiburių.

Giliau atsiduso tik šilas
Motulių širdies gilumu.
Užmigo kareiviai, nutilo
Toli nuo gimtųjų namų.

Laiškai, nebaigtieji rašyti,
Ir širdys, nebaigę mylėt,
Raudonu krauju aptaškyti
Paliko po žvaigždėm gulėt.

Kliedėjo pašautas kareivis,
Priglundęs prie šalto akmens:
— Atneški, atneški, mergaite,
Nors vieną lašelį vandens!

— Mergaite, vis vien, kas bebūtum, —
Ateik, pažiūrėk į akis,
Suvilgyk sukepusias lūpas,
Šiąnakt jos "sudie" pasakys...

Jis geso, vandens nesulaukęs.
Bučiavo jį ryto aušra.
Tiktai nebučiuos šviesiaplaukė
Aukštaičių ar dzūkų dukra.

Vienodai su priešais į molį
Priims jį žemelė šalta.
Pro vienišą kapą narsuolio
Tik paukštė praskris kai kada.

Paulius Širvyis

Ezergalė, 1945

PAVASARIO PASAKA

Dangaus žydris aukštai,
Debesėliai — pūkai,
Ir balsas skardaus vyturėlio,
Ir kačiukas švelnus,
Padabinęs karklus,
Kaip kadais tave džiugina vėlei.

Tirpsta sniegas laukų,
Sklinda kvapas pušų,
Vyturiai, rodos, saulėj čirena.

Ir žibutė melsva,
Ir purieną gelsva
Jau pavasario pašaką mena.

Eugenijus Žiemys

MOKYKLAI

Šlama liepos, apglėbė šakom tavo sienas,
Netoli svyra gluosnis kas kartą žemiau.
Čia prabėgo gražiausios gyvenimo dienos,
Su tavim čia kartu ir svajoti ėmiau.

O dabar išsiskirsime. Greitai mus kelias
Kiekvieną į tolį kažkur nuvilios.
Tu žvelgi žvaliomis melsvo stiklo akelėm
Ir lydi. Aš negrįšiu keliu atgalios.

Gediminas Spudys

SUDIEV

Sudiev jautriai išpuoselėtas
širdies ir dvasios tu vaikeli,
daugiau tokios nerash vietos,
kur susitiktume ant kelio.

Audringa jūra kasdienybės
nuplaus—nuneš abu į tolius,
atskirs tos jūros mus platybės
gal į abu mūs žemės poliūs!

Ir liks mūs, ėjusių gretoje,
gal vien tik pėdos dulkių smėly,
ir širdyje, kadai karštoje,
nesmilks menkiausia kibirkštėlė...

Tačiau atgręžę dvasios žvilgį
į Nemuno gražybių slėnį

ir to, kas buvo, pasiilgę,
pratarsim: ten mes buvom vieni...

Iš to, kuo džiaugėmės, kentėjom
štai vėl jau nieko nebeturim,

auksines viltis rodos sėjom,
o nun į dyką lauką žiūrim...

Sudiev! Lai vėl likimo ratas
įtrauks į sūkurį mus savo,

Ir gal kas nors po daugio metų
laimėsim, ko širdis maldavo.

Atleisk! Tikiu, jog savo širdį
nesi nulydžiusi iš ledo

ir mano dvasios balsą girdi:
ji troško meilės — ką gi rado?

V. Jocaitis

Kilniam idealui paaukotas gyvenimas

(Minint Kazio Giedrio 75-ąsias gimimo metines)

M. TAMOŠIŪNAS

Kaip sena žmonija, taip senos jos geriausių sūnų pastangos pasiekti Laimės žiburį, įteikti jį vargo žmonėms, kad išnyktų Žemėje skurdas, priespauda, socialinė neteisybė, ir įsiviešpatautų Taika, Darbas, Laisvė, Lygybė, Brolybė ir Laimė. Minios drą-

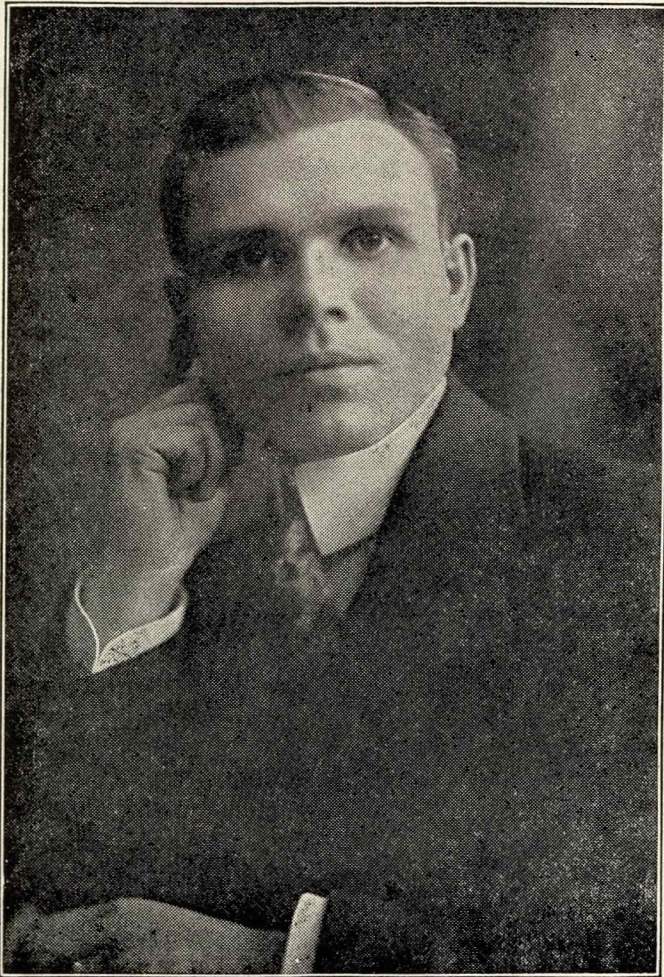
Daug aukų sudėta už šviesesnę darbo žmonių ateitį. Jos vardan atidavė savo gyvybę ir Kazys Giedrys, vienas iš keturių Lietuvos komunistų, kurie 1926 metų gruodyje buvo nužudyti valdžią užgrobusių fašistinių perversmininkų.

Komunizmas, komunistai... Kiek prieštarų jausmų ir minčių jie sukelia skirtingos visuomeninės padėties ir pažiūrų žmonėms! Tačiau kokios nuomonės kas besilaikytų, neginčijama yra tai, kad mokslinio socializmo, komunizmo teorija buvo sukurta tarnauti žmonijos progresui, ir komunistai visada pasižymėjo kaip nuoseklūs, ryžtingi kovotojai prieš išnaudojimą, už socialinę pažangą.

Žmogus, kuris visas savo jėgas paskiria kilnaus idealo siekimui, lieka jam ištikimas ir sunkiausiomis gyvenimo minutėmis, nusipelno visuotinės pagarbos. Tokio žmogaus biografija įgauna visuomeninę reikšmę ir nuolatos susilaukia dėmesio. Kazys Giedrys — kuklus Lietuvos revoliucionierius — priklauso būtent šiai žmonių kategorijai.

Pirmasis keturių sušaudytų komunistų — K. Poželos, J. Greifenbergerio, R. Čarno ir K. Giedrio — biografas buvo V. Kapsukas. Jau 1929 m. pasirodė jo knygelė "Keturių teismo komedija ir paskutinės jų valandos", o 1931 m. Berlyne išleidžiama knygelė "Kazys Giedrys".

(Pirmoji brošiūra-pusknygė apie nužudytuosius buvo "Kas tie sušaudyti komunistai?". Išleista 1927 m. Parašė R. Mizara. Išleido LDSA Brooklyne. —Red.) V. Kapsuko parašyta Kazio Giedrio biografija tiek turinio, tiek formos atžvilgiu iki šiol tebėra nepralenkta. Ji Tarybų Lietuvoje, pradedant 1941 m., susilaukė faktiškai trijų leidimų. Tiesa, per praėjusį ket-

KAZYS GIEDRYS

suolių įvairiais keliais ėjo ir tebeina į Laimės žiburį, kurį ir klasta, ir prievarta stengiasi išlaikyti savo rankose tie, kas pelnosi iš svetimo darbo.

virtį amžiaus respublikos periodinėje spaudoje apie K. Giedrį buvo išspausdinta nemažai įvairių autorių straipsnių, kuriuose kai kas patikslinama, papildoma. Nemažai naujo apie K. Giedrį papasakojo buvę revoliucinės kovos draugai savo atsiminimų straipsniuose ir knygoje.

K. Giedrio 75-mečio proga jo biografijos svarbesnius momentus norisi priminti ir užjūrio lietuvių visuomenei, kurios tarpe Giedrys žengė pirmuosius visuomeninės veiklos žingsnius.

Pirmieji žingsniai

Kazys Giedrys gimė 1891 m. kovo 15 d. Ukmergės apskr. Anykščių vls. Kamajų parapijos Salų bažnytkiemyje (dabar Rokiškio raj.), neturtingoje šeimoje. Jaunam Kaziui iš pat vaikystės teko patirti kapitalistiniu išnaudojimu paremtos santvarkos neteisybes, karčią piemenėlio dalią. Kelias žiemas jis lanko pradžios mokyklą, bet mokytis galėjo neilgai.

Tėvų neturtas privertė Kazį anksti palikti gimtąją pastogę. Septyniolikmetis vaikas, kaip daugelis ano meto varguolių vaikų, išvyksta "ieškoti laimės" į platų pasaulį. Iš pradžių Kazys apsigyveno Peterburge, dirbo restorane, o 1911 m. iškeliavo į Ameriką.

Amerikoje K. Giedriui teko gyventi ir dirbti East Arlingtone, Bostono ir Filadelfijos miestuose. Išsivysčiusio kapitalizmo šalies prieštaranga tikrovė padėjo susiformuoti jo darbininkiškai klasinei sąmonei. Dirbdamas staliumi rojalių fabrike Bostone, K. Giedrys įstojo į tuo metu Amerikoje veikusią Lietuvių socialistų sąjungą. Nors ši sąjunga nebuvo nuosekli darbininkiška organizacija, tačiau joje vis labiau ryškėjo kairysis sparnas. Jis ypač sustiprėjo pirmojo pasaulinio karo metu, kai 1916 m. vasarą atvykęs į JAV V. Mickevičius-Kapsukas pradėjo energingą kovą prieš Lietuvių socialistų sąjungoje išsišaknijusią taikstymosi ideologiją ir tautinį uždaramą.

"K. Giedrys greitai atsirado kairiajame LSS sparne — prisimena V. Kapsukas. Per įvairius pasitarimus ir konferencijas jis smarkiai kovojo su oportunistais iš "Naujiečių" bei "Keleivio" ir svyruojančios "Lais-

vės". Jis pradėjo net rašinėti prieš juos į "Kovą". Tiesa, tie jo raštai, kaip ir visas tų laikų LSS kairysis sparnas, dar nebuvo bolševikiški; dar tik ėjo jis prie bolševizmo, bet artimiausi jam buvo ne lietuviai oportunistai su Grigaičiu ir Michelsonu-Gegužiu priešakyje, o Rusijos bolševikai, susitelkusieji tuomet aplink ėjusį Njujorke dienraštį rusų kalba "Novyj mir" ("Naujasis pasaulis")".*)

Į Rusiją

Kada žinia apie 1917 m. Vasario revoliuciją pasiekė Ameriką, K. Giedrys drauge su V. Kapsuku ir kitais politiniais emigrantais nedelsdamas grįžo į Rusiją, kad čia įsijungtų į revoliucinę kovą. Kelionėje, kuri truko ištisus du mėnesius, K. Giedrys turėjo progos artimai susipažinti, bendrauti su bolševikų grupe, ir tai galutinai apsprendė jo revoliucines pažiūras. Savo kelionės išpūdžius jis vaizdžiai aprašė "Kovoje" (žr. "Kova", 1917. VI. 1, VI. 29, VII. 6, X. 5).

Birželio gale atvykęs į revoliucinį Petrogradą, K. Giedrys tuojuo pat įstojo į Rusijos bolševikų partiją ir nuo to laiko visas savo jėgas paskiria komunizmo reikalui. Kaip eilinis partijos narys jis 1917 m. veikia Petrogrado lietuvių tarpe. Spalio revoliucijos išvakarėse K. Giedrys išrenkamas RSDDP (b) Petrogrado organizacijos Lietuvių sekcijos Biuro sekretoriaus-kasininko Z. Angariečio pavaduotoju. Spalio sukilimo dienomis K. Giedrys suorganizuoja lietuvių darbininkų ginkluotą būrį, kuris su kitais revoliuciniais daliniais buvo pasiūstas prieš kontrevoliucinio generolo Krasnovo kariuomenę.

Maskvoje

Po Spalio pergalės, gruodžio pradžioje prie RTFSR Tautybių reikalų liaudies komisariato įsteigus Lietuvos reikalų komisariatą, K. Giedrys paskiriamas jo Tarybos nariu, o 1918 m. kovo mėn. Tarybos šalies sostinę perkėlus į Maskvą, lieka vadovauti Lietuvos reikalų komisariato ir RKP (b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro Petrogrado skyriams. Geg. mėn. K. Giedrys dalyvauja Lie-

*) V. Kapsukas, Keturiems sušaudytiems komunistams atminti, Vilnius, 1950, p. 61.

tuvių bolševikų sekcijų konferencijoje Maskvoje ir išrenkamas kandidatu į Lietuvos sekcijų CB narius. Po Bresto taikos sudarymo jis organizuoja karo pabėgėlių grįžimą į Lietuvą, stengdamasis paruošti juos kaip Spalio revoliucijos idėjų nešėjus į kaiserinių okupantų siaubamą gimtąjį kraštą.

Spalio revoliucijos poveikyje pakilę į kovą prieš okupantus ir vietos buržuaziją Lietuvos darbo žmonės 1919 m. pradžioje žymioje krašto dalyje įkūrė Tarybų valdžią. Tomis dienomis K. Giedrys partijos nutarimu dirbo Maskvoje, vadovaudamas Lietuvos reikalų komisariato ir RKP(b) Lietuvos sekcijų darbui. Be to, jis kartu ėjo Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų respublikos vyriausybės įgaliojimo pareigas Tarybų Rusijoje. V. Kapsuko pasirašytas vyriausybės įgaliojimo mandatas jam buvo išduotas 1919 m. kovo 2 d.

1919 m. kovo 2-6 dienomis K. Giedrys atstovavo Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partiją Maskvoje įvykusiame Komunistų Internacionalo pirmajame kongrese. Jame pasakytoje sveikinimo kalboje K. Giedrys pabrėžė L ir BKP ištikimybę proletariui ir internacionalizmui, jos tvirtą tikėjimą proletariato tarptautinio solidarumo jėga.

Užsienio interventams ir vietos kontrrevoliucijai 1919 m. vasarą nuslopinus Tarybų valdžią Lietuvoje, K. Giedrys pats savo noru veržiasi į sunkiausią partinio darbo barą — buržuazijos teroro apimtą Lietuvą. Patenkindamas jo prašymą, Lietuvos ir Baltarusijos komunistų partijos Centro Komitetas rugpiūčio mėn. pasiunčia K. Giedrį į buržuazinės-dvarininkinės Lenkijos okupuotą Vilnių.

Pakeliui į Vilnių K. Giedrys kurį laiką dirbo Minsko pogrindyje. Čia iš arti pamatė Minską užėmusių baltalenkių žiauraus siautėjimo vaizdą, bet tai jo neatgręšė, tik dar labiau paskatino kovai. Buvęs Minsko pagrindinio komiteto narys M. Vorobjovas pasakoja, kad Giedrys tuo metu faktiškai vadovavo Minsko pagrindinei organizacijai. „Jam vadovaujant,— rašo M. Vorobjovas,— buvo atkurtas ryšys su profsąjungomis ir organizuota pagrindinė komjaunimo organizacija. Tačiau svarbiausias Giedrio tikslas buvo persikelti į Vilnių, o po to į Kauną, organizuoti partinį darbą Lietuvoje”.

Vilniuje

1919 m. rugsėjo 24 d. K. Giedrys jau buvo Vilniuje. Jis ėmėsi vadovauti L ir BKP Vilniaus krašto biurui. Sunkiomis pagrindžio sąlygomis rūpinosi partinių organizacijų atstatymu ir jų darbo išplėtimu, sistemingai susirašinėjo su L ir BKP Centro Komitetu Smolenske, informuodamas jį apie padėtį. „Vladimiro” darbo rezultatai netruko pasirodyti. Apie tai M. Vorobjovas irgi prisimena: „Greitai mes Minske pajutome, kad Vilniaus organizacija pradeda gyvuoti ir duoti kai kuriuos nurodymus”.

Neseniai išaiškintas dar vienas svarbus K. Giedrio („Vladimiro”) veiklos Vilniuje momentas — tai jo pastangos sustiprinti L ir BKP Vilniaus krašto organizacijos ryšius su Lenkijos Komunistų darbininkų partija, siekiant užtikrinti kuo didesnę savitarpio paramą. Tuo tikslu 1920 m., apie gegužės pabaigą—birželio pradžią, K. Giedrys lankėsi Varšuvoje.

Mirties šešelyje

K. Giedrys buvo neblogas konspiratorius, tačiau baltalenkių defenzyvai su provokatoriaus pagalba 1920 m. birželio 29 d. vis dėlto pasisekė jį Vilniuje suimti. Tardymo metu K. Giedrys laikėsi kaip pridera tikram kovotojui: nei kankinimais, nei grasinimais baltalenkiai iš jo nieko neišgavo, pagaliau patys pripažindami, kad tai „idėjinis komunistas”. Tik laimingai susiklosčiusių aplinkybių dėka K. Giedriui tada pavyko išvengti mirties: liepos pradžioje prie Vilniaus artėjant Raudonajai Armijai, jis buvo išvežtas į Dembie stovyklą, netoli Krokuvos, o 1921 m. pavasarį, Tarybų Rusijai ir Lenkijai pasikeitus politiniais kalniais, sugrižo į Maskvą (1921.III.29).

Maskvoje K. Giedrys nukreipiamas dirbti į RTFSR Tautybių reikalų liaudies komisariato lietuvių skyrių. Vasarą Lietuvos KP delegacijos sudėtyje jis dalyvauja Kominterno III kongrese, o 1921 m. lapkričio 11 d. patvirtinamas RKP(b) CK Lietuvos sekcijos sekretoriumi. Sekretoriumi lieka iki pat RKP(b) Lietuvos sekcijos sekretoriato panaikinimo 1923 m. sausio-vasario mėnesį.

Eidamas minėtas atsakingas pareigas, K. Giedrys visų pirmiausia rūpinosi organizuo-

ti Tarybų šalyje dirbančių lietuvių komunistų paramą Lietuvoje vykstančiai darbininkų klasės kovai. Jis priklauso Lietuvių proletarinių rašytojų ir poetų J. Janonio vardo sąjungai, aktyviai prisideda prie Lietuvos KP raštų leidimo kooperatyvo "žvaigždė" įsteigimo 1922 metais.

K. Giedrys turėjo neabejotinų duomenų literatūriniam darbui, žurnalisto gabumų. Be gimtosios lietuvių kalbos mokėjo dar rusų, lenkų ir anglų kalbas. Jo dalykiniai straipsniai, laišškai buvo skelbiami Lietuvos Kompartijos ir JAV lietuvių pažangiojoje spaudoje. Nors ir nedrąsiai, jis bandė savo jėgas taip pat grožinėje kūryboje. Viena jo apybraiža "Kalėdų sapnai" yra įdėta į lietuvių proletarinių rašytojų kūrybos rinkinį "Po raudonąja vėliava", išleistą 1956 m. Vilniuje.

Visada būdamas pasiruošęs dirbti ten, kur pasiųs partija, K. Giedrys 1923 m. dalį praleidžia Baltarusijos TSR, vadovaudamas partijos Mogiliovo apskrities komiteto propagandos-agitacijos skyriui, o spalio mėn. išvyksta pagrindiniam darbui į Kauną. Čia iš karto kooptuojamas į Lietuvos KP CK Organizacinį Biurą ir imasi tvarkyti partijos propagandos ir agitacijos reikalus.

Grižta į Lietuvą

Lietuvoje tuo metu šeimininkavo krikščionys demokratai, kurie krašte buvo įvedę priešpaudos režimą ir griežtai persekiojo kiekvieną darbo žmonių mėginimą pasipriešinti jų tvarkai. Iš buržuazinės demokratijos laisvių, krikščionims demokratams valdant, tebuvo likęs vien šešėlis. Komunistų veiklos sąlygos buvo labai sunkios — trūko reikiamos literatūros ir grėsė nuolatinis arešto pavojus. Dar didesnis pavojus tykojo G. Giedrį, kurį galėjo daug kas atpažinti iš jo veiklos Rusijoje laikotarpio. Tačiau K. Giedrys su jam būdingu ramumu ir atkaklumu darbavosi partijos paskirtame revoliucinės kovos poste.

Kaune K. Giedrys turėjo "Natano" slapyvardę ir mėgino prisiregistruoti Domininko Bubliko vardu išduotu pasu. Policijos nuovadoje kilus įtarimui dėl paso tikrumo, K. Giedriui teko pakeisti gyvenamąją vietą, pasirūpinti naują pasą Ramašausko Kazio vardu. Vis dėlto krikdemų žvalgybai

1924 m. balandžio 4 d. pavyko K. Giedrį suimti. Kratos metu jo bute žvalgyba nieko ypatingo nerado, išskyrus keletą rankraščių ir keliolika komunistinės spaudos egzempliorių.

Į kalėjimą

Kazį Giedrį teisė kariuomenės teismas 1925 m. sausio 20 d. uždarame posėdyje. Į kaltinamąjį aktą kaip nusikalstama medžiaga buvo įjungti ir JAV lietuvių pažangaus laikraščio — "Vilnis" numeriai, o taip pat du sąsiuviniai (106 ir 200 p) apysakos "Sekmadienis", vaizduojančios vargingą darbininkų padėtį. Be to, K. Giedrys dar buvo nepagrįstai apkaltintas darbu pagrindinėje spaustuvėje ir paskirta bendra bausmė — 8 metai sunkių darbų kalėjimo.

Po teismo, 1925.II.19 d. laiške draugui į Ameriką K. Giedrys iš KSD K rašė: "Ar ne "demokratiška" krikščionių meilė artimo? Bet "meilė" įgyjama tik klebono delną pakštelėjus abiem lūpom. O nebučiuoji rankos klebonui, tai skaičiuok, "kiek kilometrų" turėsi suvalgyti skarbavos duonos".*)

Nesutikdamas su kariuomenės teismo sprendimu, K. Giedrys padavė kasacinį skundą. Vyriausiajam tribunolui 1925 m. balandžio 4 d. teko peržiūrėti K. Giedrio bylą ir bausmę sumažinti iki 4 metų, nes pasirodė, kad kariuomenės teismo sprendimas iš tiesų buvo labai nepamatuotas.

Apie K. Giedrio kalinio dienas 1966 m. "Pergalės" žurnalo 3 nr. buvo išspausdinti įdomūs Balio Baranausko atsiminimai. Autoriui vienoje kameroje su Kaziu teko išsėdėti daugiau kaip pusmetį, tad turėjo progos gerai jį pažinti. "Labiausiai mane stebino — rašo B. Baranauskas — jo drausmingumas, mokėjimas tvarkyti savo laiką. Jis per dienų dienas ką nors dirbo, nesukbėdamas, nesikarščiuodamas, sistemingai. Iš ryto skaitė, rašė, po pietų drožinėjo ką nors iš medžio, kalbėjosi su kaliniais, domėjosi jais.

Kalėjime K. Giedrys rašė dienoraštį, publicistinius straipsnius, apsakas, noveles... K. Giedrys, atrodo, buvo gabus žurnalistas, vaizdžiai mokėjęs perteikti savo mintis,

*) "Laisvė", 1925.VII.22.

preciziškai jas išreikšti. Įsiminė ir jo medžio drožiniai. Jie buvo iš tkrųjų meniški.

K. Giedrys greitai susipažino su kameros draugais, kiekvienam jų skirdamas daug dėmesio... Pokalbiai su juo visada būdavo nuoširdūs ir atviri. Kameros draugams jis skaitė įvairias paskaitas, pasakojo apie darbininkų judėjimą JAV, kur jis kelis metus buvo gyvenęs. K. Giedrys buvo jautrus žmogus. Su juo buvo malonu bendrauti."*)

Apie pabėgimą

Kaip žinoma, V. Kapsuko parašytoje biografijoje yra kritiškai įvertinta K. Giedrio pasyvi laikysena Kauno kalėjimo kriminalinių kalinių maisto metu (1924.VI.27) ir apskritai pasakyta, kad "kovoje su visokiais išdavikais jis pasirodė minkštas". B. Baranauskas su tokia charakteristika nesutinka. Jo nuomone, ji galėjo atsirasti tik dėl netikslios informacijos, kuri pasiekė V. Kapsuką, ir B. Baranauskas smulkiau papasakoja apie kriminalinių kalinių mėginimą įvykdyti pabėgimą iš kalėjimo:

"Pabėgimą organizavo keli kaliniai, už plėšikavimus nuteisti ilgus metus kalėti. Vadovai buvo banditai Arturas Techleris ir Burba. Apie 70 kalinių pasigrobė ginklų iš kalėjimo kontoros ir bandė išsiveržti į gatvę. Vienas jų buvo policijos nukautas. Policija apgulė kalėjimo vartus ir šaudė į norinčius pabėgti. Dalis ginkluotų kalinių nebegalėjo ištrūkti ir buvo priversti grįžti iš kontoros į kalėjimą. Jie pro kalėjimo langus šaudė į policininkus ir kareivius. Šaudymas nukreipė policijos ir kariuomenės dėmesį į kalėjimą ir palengvino į gatvę ištrūkusiems kaliniams pasislėpti. Politinių kalinių kameros buvo atidarytos tik tada, kai kalėjimo vartai jau buvo apgulti policijos ir kareivių ir išbėgti į gatvę nebuvo įmanoma. Kriminaliniai kaliniai atidarė politinių kalinių kameras tam, kad kalėjime kiltų didesnis sąmyšis ir administracijai būtų sunkiau išaiškinti, kas organizavo pabėgimą.

Iš kalėjimo tuo metu pabėgo ir du politiniai kaliniai: J. Jovaišas ir A. Valiuko-

nis, buvę kalėjimo ligoninėje. Neabejoju, jei būtų buvusi bent mažiausia galimybė tada pabėgti, politinių kalinių kolektyvo vadovybė būtų panaudojusi ją. K. Giedrys irgi buvo politinių kalinių vadovybėje ir kaip visuomet šaltai įvertino susidariusią padėtį. Visi supratome, kad politiniai kaliniai neturėjo jokių galimybių pabėgti, nes toks bandymas būtų pareikalavęs nepateisintamų aukų".*)

Vėl laisvėje

Į laisvę K. Giedrys išėjo 1926 m. liepos 28 d. pagal amnestiją, kurią politiniams kaliniams paskelbė po III seimo rinkimų atėjusi į valdžią liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė. Maždaug mėnesį pailsėjęs, aplankęs tėviškėje motiną, kurios nebuvo matęs nuo pat 1911 m., K. Giedrys grįžta į Kauną prie partijos darbo. Jis laikinai skiriamas Lietuvos Raudonosios pagalbos CK sekretoriumi. Jam pavedama sutvarkyti paskutiniu metu nusilpusią šios organizacijos veiklą.

Šių pareigų K. Giedrys imasi pats pergyvendamas didelius materialinius trūkumus. Tai, žinoma, trukdė jo visuomeniniam darbui. K. Giedrys 1926.IX.20 d. laiške draugui, gyvenusiam JAV, rašė: "Veik visi už darbininkų reikalus pabuvoję kalėjime dabar tuščiais pilvais šaligatvius mina, kaip kokios bangos žuvys ant smilčių išplautos, neranda kokios bent išeities. Aš asmeniniai ir ne geriau jaučiuosi. Tuo blogesnis darosi jausmas, kada matai begales reikalingo darbo, o sykiu jautiesi negalinčiu nieko dresnio nuveikti, nes tie darbai pilvo reikalų negali aprūpinti. O alkanas ir neturėdamas kuom butą samdyti niekur negali rimčiau apsistoti".**)

1926 m., naktį iš gruodžio 16 į 17 d., Lietuvoje įvyko fašistinis perversmas. Smurto keliu eidami į valdžią, tautininkai ir krikščionys demokratai pirmąjį savo smūgį nukreipė prieš Lietuvos darbininkų klasės avangardą — Komunistų partiją. Jau perversmo naktį buvo pradėti vykdyti masiniai komunistų ir kitų aktyvių darbininkų judė-

*) B. Baranauskas, Kazį Giedrį prisiminus (75-osioms gimimo metinėms), "Pergalė", 1966, Nr. 3, p. 179.

**) "Laisvė", 1927.II.16.

*) B. Baranauskas, Kazį Giedrį prisiminus (75-osioms gimimo metinėms), "Pergalė", 1966 Nr. 3, p. 178-179.

jimo dalyvių areštai. Beveik vienu metu buvo suimti LKP CK sekretorius K. Požela, LKP CK narys J. Greifenbergeris, LRP CK narys K. Giedrys ir LKJS CK narys R. Čarnas. Fašistai nedelsdami jiems suruošė teismo komediją ir, apkaltinę nebūto sukilimo ruošimu, visus keturis nuteisė sušaudyti.

Teisme keturi komunistai atskleidė tikruosius valdžią užgrobusių tautininkų ir krikdemų tikslus ir drąsiai išklausė mirties nuosprendį. Kazys Giedrys kartu su kitais kovos draugais atmetė pasiūlymą prašyti pasigailėjimo.

V. Kapsukas taip aprašo paskutines K. Giedrio gyvenimo valandas: "...jis parodė nuostabų dvasios stiprumą. Mes matėm, kad vieną kartą, kai jis buvo areštuotas 1920 m. Vilniuje, jau žiūrėjo jis mirčiai į akis ir nė trupučio nesudrebėjo. Ir dabar, kada jau buvo pasmerktas ir paskutines valandas gyveno, jis nerodė nė mažiausio susijaudinimo. Papasakojęs draugams, su kuriais sėdėjo, savo biografiją ir kaip jis priėjęs prie socializmo, gale pasakė:

"Vienas dalykas visame mano gyvenime sukelia pasigailėjimą, ir tai, man rodos, aš iš savo tėvo paveldėjau. Aš neturėjau pakankamai judrumo ir gyvumo, ir tai man daug kliudė mano darbe... Kad ne tai, aš būčiau galėjęs atnešti daug daugiau naudos tam dalykui, už kurį aš mirštu. Aš mirštu, visiškai suprasdamas, kad mirštu už gerą, šventą dalyką..."*)

Paskutiniai žodžiai

Likus suskaičytoms valandoms iki nuosprendžio įvykdymo, atsisveikindamas K. Giedrys rašė: "Šiandien tariu jums, brangūs draugai, paskutinį žodį: aš kovos kelią už tiesą ir vargšų reikalus užbaigiau,—mane karo lauko teismas, įvykęs 1926.XII.24 d., nuteisė sušaudyti, ir šiandien tai įvyks. Mirsiu pilnas vilties, kad toji kova nesustos, kol bus laimėta. Man gailėtis nėra ko, o vien tik, kad labai nedaug tenudirbau, kad buvo valandų, kurias nemokėjau užpildyti veikimu. Todėl mano palinkėjimas tėra vienas: neturėkite veltui praleistų valandų, kovokite ir laimėkite! Aš žengiu po šautu-

*) V. Kapsukas, Keturiems sušaudytiems komunistams atminti, Vilnius, 1950, p. 83-84.

vu drąsiai ir tvirtai. Būkite ir jūs, draugai, tvirti ir drąsūs!"

Taip, keturi komunistai drąsiai ir tvirtai žengė po šautuvu. Karo kapelionas A. Sabaliauskas ("žalia Rūta"), kuris gūdžiame 1926 m. gruodžio 27 d. paryty buvo jų sušaudymo vietoje, Kauno VI forto rajone, savo dienoraštyje užrašė: "Vėjas kelia sniegą, pusto. Atvykę prie duobių, jau radom pasmerktuosius, bet tamsu ir jų veidų nematyt. Kad nieko sau negalėčiau prikišti, laikau savo pareiga priminti žmonėms jų pareigas Dievybei. Nematyt, kurie mano katalikai. Pastebėjau mažesnio ūgio, toks man iš vakaro pasirodė Giedrys, einu prie jo ir imu kalbėti: "gal norėsit pasimelsti, čia kunigas."

—Nereikia,— atsakė man jis (tai ir buvo Giedrys): aš visą gyvenimą kovojau su kunigais, kad jie nesilaiko teisybės, o aš einu už teisybę. Nereikia man jų...*)

Miršta didvyrio mirtimi

Perskaitė sprendimą, tur būt, prie lempu-tės. Pasidarė tam tikras sujudimas. Sako, nežinau iš kur tai sužinojo, nuteistieji iki pat duobės buvę gero ūpo... visa žudymo aikštė buvo apsupta patrulių. Tik vėjas švilpia ir žvanga pančiai ant kojų. Kuris ten iš nuteistųjų neva linksmu balsu pasakė: "gulėsime kartu", ir visi pasibučiavo. Užrišė akis, nors ir labai protestavo. "Užrišt", sušuko karininkas. Vienas iš jų, man rodos, Greifenbergeris sušuko: "Tegyvuoja komunizmas".*) Ir visi tą patį, kiek galima garsiau, pakartojo. Pririšė prie stulpų. Aš... kalbėjau "Tėve mūsų", tiek garsiai, kad pasmerktieji galėjo girdėti.

"Vykdyt!" pasigirdo balsas. Ir iš karto sutratėjo šautuvai... Man taip pasirodė, kad vykdytojai... ir komandos nesulaukę, ėmė šaudyt kažkaip įnirtę... nes vykdytojai, rodos, buvo savanoriai...

5 valanda buvo, kada viskas buvo baigta, kažkaip pasidarė ramu, nes lig šiol visa aplinkuma, kaip niekuomet, buvo įtempta, jau-tėsi kažkoks susijaudinimas, ir dabar viskas atslūgo..."

Ne, atslūgo ne viskas. Lietuvos darbo žmonių socialinio išsivadavimo kova nesu-

*) "Švyturys", 1960 m. gruodis, Nr. 23, p. 18.

stojo. Protesto balsas prieš terorą Lietuvoje, kurį tarė ir pažangioji Amerikos visuomenė, nuvilnijo per visą pasaulį. Daug pasiaukojimo pareikalavusi kova buvo laimėta — Lietuva 1940 m. vasarą įstojo į socialistinio vystymosi kelią.

Lietuvos darbo žmonės antrą ketvirtį amžiaus broliškoje socialistinių tautų sandraugoje žengdami į komunistinę ateitį, semiasi stiprybės iš savo revoliucinės praeities, su pagarba mini žuvusius didvyrius, jų tarpe ir Kazį Giedrį. Jo vardu pavadintas laivas skrodžia Baltijos ir Atlanto bangas, skam-

ba iš gatvių pavadinimų, jį primena memorialinės lentos ir gražiai sutvarkyta keturių komunistų amžino poilsio vieta Kauno Valskybinio Istorijos muziejaus sienoje, kur jų palaikai buvo iškilmingai perkelti 1947 m. gruodžio 27 dieną. Numatoma taip pat parengti K. Giedrio raštų rinkinį. Jo parašyti paskutiniai žodžiai ir šiandien ragina visus pažangos šalininkus: "Neturėkite veltui praleistų valandų, kovokite ir laimėkite."

Vilnius, 1966. IV. 6.

Jonas Lapašinskas

ŽEMĖ ILGISI MEILĖS

Kaip šviesu.
Ežerėlin įkritęs sutirpo
Saulės diskas, geltonas, įkaitęs.
Vyturėlis padangėje virpa
Ir kvatoja pakrantėj mergaitės.

O beržai,
Kaip berniokai kelionėj,
Mandagiai žalias skrybėles pakelia.
O prie vieškelio supa kaštonai
Ant šakelių pavasario fakelus.

Ir žmogus,
Pasiraivo pabudęs rytą,
Ir plačiai pirkios praveria langus.
Jis ir širdį plačiai atdarytų,
Ir apglėbtų pavasarį rankom. . .

Jis, žmogus,
Linksmas eina arimais,
Skuba gimtąją žemę apsėti,
Kad vešėtų ir plauktų kaip rimai
Derliaus potvyniai tėviškės klėtin.

Kad javai,
Tarsi jūra banguodama oštų —
Lyg lietus žemę prakaitas vilgys.
Puošia sodus pavasario puokštės,
žemė meilės kaip nuotaka ilgis.

Kaip šviesu.
Plūgai raiko garuojančią dirvą,
Saulė braido padangių mėlyne.
Vyturėlis padangėje virpa,
Lyg žmogus žemei meilę dalina.

Teofilis Tilvytis

AKIMIRKA

Lauki tu, pavasari, eilių?
Nesuspėju, mielas, negaliu. . .
Jaunu aš, drauguž, tiktai deduos, —
Skverbiasi širdin rūstus ruduo.

Gal ir sugebėčiau apsimest,
Bet ar bus tai laukiama giesmė?
Netoli nueisiu su melu, —
Nebedėk tiek daug vilčių.

Vėlu.

Pasakysiu, mielas, atvirai, —
Pernai perpylė lietus kiaurai;
Nebe tie pavasariai, brolau, —
Prie ugniakuro, ir tai šalau.

Mano žodžių audinys grubus, —
Ar priimtinas jaunesiems bus?
Visagalės sintezės laikais
Pakeitė jį dirbtini šilkai.

Tu galaktikų rūkuos skraidai,
Sudėtingus kodus atradai;
Man pakanka, kad tave matau, —
Reiškia, dar tavęs nepraradau.

Tu tebeprašai manęs eilių. . .
širdį perveria tarsi peiliu;
Pažado aš dar nepamiršau —
Šimtą kartų aš lėčiau rašau.

Dienos skrieja kosminiu greičiu —
Kaip prabėga metai, nejaučiu;
Gal daugiau ką parašysiu ryt —
Ar ne laikas apskaitą daryt?

Naujo dievo ir sielos beieškant

DR. A. PETRIKA

Ne tik pažangiečiai, bet dalis ir liberaliosios buržuazinės inteligentijos sutinka, jog Biblijoje, Senajame ir Naujajame testamentuose, yra tiek nesąmonių ir netikslumų, tiek pagrindinių tezių remta sapnais, stebuklais bei apreiškimais, tiek ten scholastinio šlamšto, kad racionaliam žmogui tiesiog gėda visa tuo tikėti. Koks nesuvaikėjęs žmogus gali tikėti tuo, kad dievas sukūrė žemę per šešias dienas, kad saulę jis sukūrė ketvirtą dieną (atskyrimui dienos nuo nakties), kad Jėzus gimė iš „nekaltos“ moteris Marijos, kurią būk tai apvaisinusi „šventoji dvasia“, kad Marija irgi buvusi „nekaltai pradėta“ ir pan.? Prieš kelis metus popiežius paskelbė naują dogmą, būk Marija buvusi gyva paimta į dangų su visu jos „griešnu“ kūnu ir žemiška apranga. Ir jis liepia katalikams šiuo apgavingu humbugu tikėti!

Kad Bibliją ir tikyba reikia reformuoti, pagrindiniai sumoderninti,— sutinka su naujo dievo ieškotojais liberalais net ir kai kurie protestantų kunigai. Tuo jie norėtų „įrodyti“, kad bažnyčia „neprieštaraujanti mokslui“, kad ji esanti draugas pažangos, kad ji einanti „su gyvenimu“, kad ji esanti „gyva“ bažnyčia ir pan. Prieš keletą metų vienas Niujorko protestantų kunigas, Charles Francis Potter, buvo sukūręs net naują tikyba, pavadinęs ją **humanitarine religija**. Tasai kunigas buvo tiek „radikalus“, kad paneigė net antgamtinį pradą; savo religiją jis rėmė vien **humanizmu**. Bet religija be antgamtinio antstato, tai kaip degtinė be alkoholio—ji **nesvaigina**, o tikroji religija turi svaiginti, kaip stipri vodka! Šiuo metu ir minėtoji tikyba, ir jos steigėjas—tik istorinis kurjozas.

Be religijos, betkokios religijos, atrodo, negali apsieiti „kaip šuva be blusų“—net tūli pseudolaisvamaniai. Be tikybos, jie teigia, pasaulio moralė bei moralybė sugriūtų kaip kortų namelis! Jie tik nenori garbinti senąjį žilabarzdį Jahvę, jie nori sukurti

kokį tai naują, modernų hibridą, pritaikytą mūsų amžiaus dvasiai.

Bene tik didžiausias pasaulio „bedievis“ Volteras yra pasakęs, kad „jeigu dievo nebūtų, tai jį reikėtų pramanyti“, nes be jo buržuazija negalėtų suvaldyti skriaudžiamųjų masių. Dievas esąs reikalingas ne jiems (intelektualams), bet „nemąstančiai varguomenei“. Be „kosminio dievo“ neapsiėjo nei pasaulinio garso astrofizikas Albertas Einšteinas, nei didysis Amerikos laisvamanis Tomas Paine, nei smarkusis bažnyčių kritikas Robertas Ingersolis, nei daugelis kitų žinomų deistų bei agnostikų, kuriuos kunigai gyvus prakeikė.

Tomas Paine atmetė visokias religijas, bet tikėjo į dievą. Jis sakė: „Tik kvailys, o ne filosofas, ar net šiaip protingas žmogus, gali gyventi taip, lyg kad dievo visai nebūtų“.

Be „tyrosios religijos“, atrodo, negali apsieiti net tūli socialistai. Vienas jų, gerai žinomas realistinis rašytojas, anarchistuojantis dešinysis socialistas **Upton Sinkleiris**, parašęs daug knygų, kurių keletą vertimuose išleido Liet. Literatūros Draugija ir Tarybų Sąjungos leidyklos,— yra vienas tipingų deistų, „proletarinio Kristaus, dailydės sūnaus“ adoratorių. Jam „Jėzus buvo pirmas ir didžiausias pasaulio revoliucionierius“. Jis dejuoja tik, kad „jezuitiški kazualistai“ Jėzaus vardu pridarė visokių šlykščių darbų, jį išniekino, etc. Savo knygoje „The Profits of Religion“ („Religijos pelnai“) Sinkleris labai smarkiai kritikuoja visas esamas religijas, bažnyčias ir dvasininkus kaip apgavikus, mulkintojus, kapitalizmo bernus, vergovės draugus ir panašiai. Tačiau jis ieško „tyros religijos“ kaip moralinės atramos prieš ištvirkusį pasaulį. Jis tiki Jėzum kaip taikos, gerovės ir meilės kunigaikščiu. Pat pradžioje savo knygos jis užsiangažuoja sekamai:

„Tikrąja prasme, religija yra pagrindiniausias sielos impulsas, jausmingiausia gy-

venimo meilė... Ta prasme, kiekvienas mąstantis žmogus privalo būti religingas; ta prasme, religija yra amžinai atsinaujinanti jėga, tikro mūsų gyvenimo esencija. Ta prasme, aš neturiu tikslo pulti ar niekinti religijos... Aš galiu jus užtikrinti, jog nesu grubus materialistas (ateistas), nesu tiek lėkštas manyti, kad mūsų rasė bus patenkinta nualintu racionalizmu". Jis sako si buvęs išauklėtas globoje bažnyčios, iš kurios jį išgūję "aukštose vietose esą formalistai ir veidmainiai". Knygos pabaigoje Sinkleiris sako, jog apie Jėzų jis "mąsto dažnai ir su didesne pagarba, negu apie kurį kitą gyvenantį ar gyvenusį žmogų pasaulyje". Jis teigia, jog po socialistinės revoliucijos mums reikėsia naujos bažnyčios, remtos brolybės dvasia, bažnyčios su naujais šventaisiais, naujais pranašais ir nauju išganytoju. Tokiai bažnyčiai priklausys visi socialistai (Sinkleirio tipo).

Koks skystas, miesčioniškas sentimentalumas, koks trapus obskurantizmas!

Ot jums ir klasikinis "dievo ieškotojo", "dievo kūrėjo" pavyzdys! Tokių šiaudinių "laisvamanių" yra visur, ir tai vis aukštose intelekto sferose, "didžiųjų mąstytojų" bei rašytojų tarpe. Levas Tolstojus buvo vienas jų. "Dievostatos" dvasia vienu tarpu buvo užsikrėtęs net toks pažangus rašytojas kaip Aleksiejus Maksimovičius Gorkis. Jo ankstesniosios laidos novelėje "Išpažintis dievostatos pavyzdžių gana apstu.

Gyvendamas Italijoje Gorkis kritikavo Maskvos Dailės teatrą už tai, kad šis inscenavo reakcinį F. M. Dostojevskio romaną "Kipšai". Kartu jis kritikavo ir buržuazinę spaudą, kuri dievoieškotojišku tonu stoji ginti Dostojevskio pjesę. V. I. Leninas-Uljanovas, gyvenęs tuomet Vokietijoje, labai džiaugėsi Gorkio kritika, ir tuo patim metu smarkiai kritikavo jos autorių už pasukinę to straipsnio pastraipą, kurioje Gorkis, veikiausiai per neapdairumą, pasirodė "dievostatos" rolėje. Be kita ko, Gorkio ten buvo pasakyta: "O 'dievoiešką' reikia laikinai atidėti — tai beprasmiškas užsiėmimas: nėra ko ieškoti ten, kur nepadėta. Nesėjęs nepjausi. Dievo pas mus nėra, jūs dar jo nesukūrėte. Dievų neieškoma — jie sukuriami; gyvenimas ne išgalvojamas, o sukuriamas".

Leninas moko Gorkį

Dėl šio klaidingo filosofavimo Leninas savo laiške Gorkiui rašė:

"Išsina, kad Jūs prieš 'dievoiešką' tik 'laikinai'!! Išsina, kad Jūs prieš dievoiešką tik dėl to, kad ji būtų pakeista dievostata!! Na, argi tai ne baisu, kad Jums išsina toks pokštas?

Dievoieška skiriasi nuo dievostatos arba dievodaros arba dievokūros ir pan. nė kiek ne daugiau, kiek geltonas velnias skiriasi nuo mėlyno velnio. Kalbėti apie dievoiešką ne tam, kad būtų pasisakyta prieš **visokius** velnius ir dievus, prieš betkokį idėjinį santykiavimą su lavonu, o tam, kad mėlynam velniui būtų suteikta pirmenybė prieš geltoną,— tai yra šimtą kartų blogiau, negu visai nieko nekalbėti... Kaip tik todėl, kad kiekviena religinė idėja, kiekviena idėja apie betkokį dievulį, netgi betkoks koketavimas su dievuliu yra neapsakoma šlykštybė, kurią su ypatingu pakantumu (o dažnai ir palankiai) sutinka **demokratinė** buržuazija,— kaip tik todėl tai—pati pavojingiausia šlykštybė, pats niekšingiausias 'antkrytis'. Milijonas **fizinių** nuodėmių, šlykštybių, smurtų ir antkryčių—minios daug lengviau atleidžiamas, ir tai dėl to, kad yra kur kas mažiau pavojinga, kaip **subtili**, dvasinė, pačiais puošniausiais 'idėjiniais' drabužiais aprengta dievulio idėja... Įsiskaitydamas į Jūsų straipsnį ir stengdamasis išsiaiškinti, iš kur Jums galėjo atsirasti šita **klaida**, aš nesusivokiu. Kas čia? Liekanos 'Išpažinties', kuriai **Jūs patys** nepritariaite??... Kam Jūs tai darote? Velniskai skaudu."*)

Gorkis, gavęs Lenino laišką, apsisvarstė ir apsimastė. Jis suprato padaręs klaidą įspraudęs žodelį "laikinai" ir dėl to, apgailėstaudamas savo neapdairumą, Leninui aiškinosi, visai nepajausdamas, kad besiaiškindamas jis padarė dar didesnį liapsą, gindamas dievo idėją. Gorkis rašė: "Dievas yra kompleksas tų genties, nacijos, žmonijos sukurtų idėjų, kurios žadina ir organizuoja socialinius jausmus, siekdamas asmenybę surišti su visuomene, pažaboti zoologinį individualizmą".

*) "V. I. Leninas apie religiją", Vilnius, 1958 m.

Leninas, gavęs šį laišką, nedelsdamas atsakė. Jis nevyniojo teorinių argumentų į ploną šilką, bet nedviprasmiškai juos pateikė Gorkiui, davė kalbamuoju klausimu gerą marksistinę lektūrą:

“Ši teorija yra aiškiai susijusi su Bogdanovo ir Lunačarskio teorija arba teorijomis. Ir ji—aiškiai neteisinga ir aiškiai reakcinė. Kaip ir krikščionys-socialistai (blogiausia ‘socializmo’ rūšis ir blogiausias jo iškreipimas), Jūs vartojate metodą, kuris kartoja klerikalizmo fokusą-pokusą: iš dievo idėjos išmetama lauk tai, kas **istoriškai** ir **gyvenimiškai** joje yra. Be to, į dievo idėją vietoj istorinės ir gyvenimiškos realybės įdedama gerutė miesčioniška frazė (dievas—‘idėjos, žadinančios ir organizuojančios socialinius jausmus’)..

Neteisinga, kad dievas yra kompleksas idėjų, žadinančių ir organizuojančių socialinius jausmus. Tai bogdanoviškas **idealizmas**, užtušuojantis materialinę idėjų kilmę. Dievas yra (istoriškai ir gyvenimiškai) pirmausia kompleksas idėjų, kurias pagimdė tai, kad žmogus yra ir istorinės gamtos, ir klasinės spaudos visiškai užguitas, — idėjų, **įtvirtinančių** šį užguitumą, migdančių klasių kovą... Dabar Europoje ir Rusijoje *) **bet koks**, netgi pats rafinučiausias, geriausių norų kupinas dievo idėjos gynimas arba pateisinimas—yra reakcijos pateisinimas. Visas Jūsų apibrėžimas yra ištisai reakingas ir buržuazinis...

Dėl ko tai reakinga? Dėl to, kad padailina klerikalinę-buržuazinę zoologijos ‘pažabojimo’ idėją. Tikrovėje ‘zoologinį individualizmą’ pažabojimo ne dievo idėja, jį pažabojimo ir pirmą kartą bando, ir pirmą kartą komuna. Dievo idėja **visuomet** migdė ir bukinno ‘socialinius jausmus’, gyvąjį pradą pakeisdama negyvuoju, **visuomet** būdama vergovės idėja. Dievo idėja niekuomet ‘asmenybės nerišo su visuomene’, o visuomet **varžė** engiamąsias **klases** tikėjimu į engėjų **dieviškumą**. Jūsų apibrėžimas yra buržuazinis (ir nemokšiškas, neistoriškas), nes jis operuoja nepagrįstomis, bendromis ‘robin-

zoninėmis’ sąvokomis aplamai, — o ne tam tikros istorinės epochos tam tikromis klasėmis.” *)

Šitie Lenino laiškai parodo, kaip rimtai jis žiūrėjo į naujų dievų ieškojimo bei naujos religijos kūrimo klausimą. Jis smarkiai kritikavo savo asmens ir idėjos draugą M. Gorkį, kai šis lengvabūdiškai filosofavo “dievostatos” atžvilgiu. Leninas smerkė ir krikščioniškuosius socialistus, sutapatinusius krikščionybę su socializmu. Po Antrojo pasaulinio karo juk buvo gana daug tokių komunistų, ypatingai Italijoje, kurių butuose kabojo petys petin Stalino ir popiežiaus atvaizdai. Regimai, tokius, nevisai klasiniai sąmoningus darbininkus turėdamas galvoje popiežius Jonas XXIII ir paskelbė 1959 m. balandžio 2 d. savo encikliką-bulę, kurioje jiems įsakoma **nebalsuoti** už komunistų partijos kandidatus. Tai darydamas jis turėjo žinoti, jog pilnai klasiniai susipratę darbininkai jo dekreto neklausys!

Apie sielą-vėlę

Apie sielą-vėlę (“dūšią”) tiek prifantazuota, kad net negalima atspėti, kur tos pasakos pradžia, o kur pabaiga. Siela sutapatinta su gyvybe, krauju, širdimi, kvapu, šešėliu, sapnais, etc.

Sielos sąvoką randame pat pradžioje žmogaus evoliucinio etapo, pirmą kartą visuomenėje. Žmogų domino gyvybės ir mirties klausimai, kurių jis nesuprato, kaip lygiai jį domino ir jam nesuvokiami gamtos vaizdai. Kai miegodamas sapnuodavo, jis manė, jog tai jo siela, palikusi kūną, medžioja ar žvejoja. Kai mirdavo jo draugas, jis manė, jog siela iš jo kūno išsiskyrė ir gyvena kur nors ore. O kai jis savo mirusį bičiulį matė sapne, jis buvo “tikras”, kad jo siela susitiko velionies sielą. Tikėjimas, būk mirusiųjų sielos skraido ore, davė pradžią pasakoms apie visokius vaiduoklius, kurie nakčia lanką savo senąsias gyvenvietes, pažįstamus, kankiną buvusius savo priešus, prašą melstis už juos ir panašiai. Lietuvių tautosakoje pilna aliuzijų į bekūnę mirusiųjų sielą. Kai kur dar ir dabar tikima, būk “visų šventų” naktį, kurią ameri-

*) Tai buvo rašyta carinės santvarkos Rusijoje metu.

*) Ten pat.

kiečiai vadina "Halloween", vėlės masiniai vaikšto žemėje ir lanko gyvuosius.

Net ir kai kurie pažangūs lietuvių rašytojai kartais be jokio reikalo dievagojasi sakydami: "dievas žino", "velnias žino", etc. Tai juk beprasmiška, kai jie patys tuo netiki!

Senovėje prietaringi žmonės tikėjo, būk sielai reikalingi tie patys įrankiai, ginklai, rūbai, maistas ir kiti dalykai, kaip ir gyviesiems. Dėl to kartu su lavonu laidodavo (ar degindavo) ir visokius reikmenis. Mirus kariui (Graikijoje ir kitur) kartu sudegindavo jo žirgą ir ginklus, kad vėlė ir dausose galėtų jodinėti bei kariauti. Dar kiti (Azijoje) su mirusiojo vyro lavonu sudegindavo ir gyvą jo žmoną. Tikintieji pravoslavai (Amerikoje) ir dabar dar atvelykio dieną deda ant kapų virtus kiaušinius, duoną, sviestą, vaisius ir kitokį maistą, kad mirusiųjų vėlės pasisotintų (tai pats mačiau Mount Olivet kapinėse, Maspethe).

Pas pirmąkart žmonės tikėjimas siela buvo labai grubus, netašytas, ne toks rafinuotas, kaip dabar. Religijoms tapus pasaulinio masto oligarchinėmis organizacijomis—ir sielos klausimas buvo geriau "nušlifluotas". Gerosiems sieloms surasta dausose specialiai jauki buveinė, pavadinta dangumi, o blogosiems—kur tai žemės viduryje amžinai degantis pragaras. Sielų kontrolieriais-skirstytojais tapo kunigai, pasiėmę sau teisę spręsti, kurios kategorijos sielos turi skristi į dausas, o kurios eiti į požemį:

"Kulto tarnų mėginimai skelbt sielą kaip būtiną žmogaus gyvybės sąlygą visiškai nepagrįsti, tie mėginimai paremti liaudies masių tamsumu arba sąmoningu apgaulinėjimu. Žmogus, kuris nenori būti nemokša, kuris yra susipažinęs su mokslo duomenimis, niekuomet netikės ir neims tikėti į tą neegzistuojančią žmogaus esmę ir tą dvasinį antrininką. Žmogus yra vieningas, jis kūniškas, o sąmonė yra materijos, žmogaus smegenų veiklos produktas".*)

Net ir mūsų dieneose, kuomet mokslas jau pilnai atskleidė žmogaus sielos dėsningumus, religingi žmonės, sąmoningai kunigų

tamsinami, vis dar tiki, jog siela gyvena "amžinai", kad reikia rūpintis jos "dangiškuoju gyvenimu", o ne materialiniu, jog kova už žemiškojo gyvenimo gerinimą prieštarauja amžiniesiems sielos gyvenimo poreikiams ir pan. Tai nemokšiško išdavas! Racionalūs žmonės tai žino ir tuo netiki.

Alg. Mikuta

BULVIAKASIS

Galva man plyšo nuo minčių,
Nuo sudėtingų mįslių, —
Kodėl dėl menkniekių kenčių
Ir vos nemirštu.

Kodėl buki strėlių galai
Krūtinę išlesa kaip rėtį,
Ir aš elgiuosi atbulai
Negu norėčiau.

Kodėl kodėl. Kažkas blogai.
Galva kaip širšių lizdas,
Kol nesustoja po langais
Motociklistas.

Jis sako: "Sveikas, kaip puiku,
Kad namus daboji.
Kviečiu pas savo tėvukus,
Į bulvienojus."

Mes lekiam žilstančiais laukais.
Pasaulis kvepia miltais,
Ir vėjų ištemptais plaukais
Pabėga mįslės.

Paskui kilnojame maišus
Ir vaikštom susirietę.
Ir rudas molis panašus
Į blizgantį parketą.

O bobos spygauja: "Bėgte,
švenčiausias kavalieriau."
Tirštam rūke kaip degute
Mėnulis pasigėręs.

Jis šlitinėja tarp žvaigždžių
Ir smaugia mano mintį, —
Kodėl dėl menkniekių kenčių
Ir vos nemirštu.

Paskui lietūs. Tušti laukai.
Rausvam šiene vosilkos merdi.
Ir kažkieno lengvi plaukai
Man ant akių. Neatsimerkiu...

*) "Apie tikėjimą į sielą", V. Lazutka, Vilnius, 1959 m.

KNYGA APIE JUOŽĄ VAREIKĮ

Vieno žymiausių Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjų, lietuvių tautos sūnaus Juozo Vareikio (1894-1939) paveikslą galima susidaryti, perskaičius brošiūrą "Gubernijos Komiteto pirmininkas", kurią išleido Pavolgio knygų laidykla (Saratovas). Brošiūroje pasakojama apie Vareikio veiklą Simbirske. Šis laikotarpis — tai vienas ryškiausių jo biografijos puslapių.

Juozas Vareikis gimė 1894 m. rugsėjo 18 d. Vareikių kaime, netoli Ukmergės. Dar vaikystėje jis atsidūrė Podolsko mieste arti Maskvos, kur, ieškodamas darbo, atsikėlė jo tėvas su šeima. Padėdamas jai, Juozukas nuo 9 metų amžiaus pradeda dirbti parankiniuku knygų ryškloje. Čia jis turi progos daug skaityti, ir tai, žinoma, padeda jam lavintis. Būdamas 19 metų, jis jau RSDDP Podolsko organizacijos narys.

Didžiojo Spalio dienomis J. Vareikis aktyviai dalyvauja nuverčiant buržuazinę valdžią Jekaterinoslave. 1918 metais jis užima bolševikų partijos Donecko-Krivoj Rogo srities komiteto sekretoriaus postą, o tų pat metų gegužės mėnesį vyksta į Simbirską — V. Lenino gimtąjį miestą. Čia Juozas Vareikis suvaidino didelį vaidmenį, padėdamas likviduoti eserų sukeltą kontrrevoliucinį maištą.

Remdamasis archyviniais dokumentais, brošiūros autorius G. Fiodorovas pasakoja apie nepaprastą Vareikio narsumą ir sumanumą, kurį jis parodė organizuodamas maištininkų sutriuškinimą. Likvidavus maištą, jis pranešė V. Leninui, kad Simbirsko komunistai garbingai įvykdė savo pareigą proletariatui ir revoliucijai, nors šį uždavinį atlikti buvo labai pavojinga.

1918 metų pabaigoje Vareikis — partijos Simbirsko gubernijos komiteto pirmininkas. Jam tuomet buvo 24 metai. Greta šios sunkios ir atsakingos veiklos jis dirbo didelį literatūrinį darbą. Čia J. Vareikis pasirodė kaip liepsningas tribūnas ir publicistas. Jo pranešimai ir paskaitos buvo labai populiarios. Ten, kur kalbėdavo Vareikis, auditorija visuomet būdavo sausakimša.

Stebina nepaprasta energija, kurią Vareikis skyrė darbui spaudoje, nors jis, kaip Simbirsko gubernijos partinės organizacijos vadovas, turėjo ir taip daugybę reikalų ir rūpesčių. J. Vareikis redagavo laikraštį "Proletarij" ir politinį-literatūrinį savaitraštį "Komunist" — partijos Simbirsko gubernijos komiteto organus. Jis karštai propagavo ir gynė proletarinio internacionalizmo principus tarptautiniame darbininkų ir komunistų judėjime.

J. Vareikis buvo eilės partijos suvažiavimų delegatas. RKP(b) VIII suvažiavime jis dalyvavo diskusijose dėl V. Lenino pranešimo (Centro Komiteto ataskaita), dirbo suvažiavimo agrarinėje sekcijoje. Po partijos IX suvažiavimo, kuriame J. Vareikis vadovavo Simbirsko delegacijai, jis parašė brošiūrą "Nuo kalavijo prie kūjo (RKP(b) IX suvažiavimo rezultatai)" ir "Socializmas ir darbo prievolė".

Brošiūra "Gubernijos komiteto pirmininkas" piešia nenuilstamą partijos darbininkų, vieną jos didžiausių veikėjų — didelės sielos ir karštos širdies žmogų.

PAVASARIS

Pažiro ant žemės skruosto
Saulutės auksinė žara.
Šventę pavasaris ruošia —
Speigo daugiau nebėra!

Gaivus pavasario vėjas
Pumpurą gležną atvoš,
Išdykėliškai įsibėgėjęs,
Kepurę nusvies nuo galvos,

Vyšnias ir iveras atšlaime
Baltais žiedais užpustys.
Paukštelių balsai virš kaimų
Aidės per dienas ir naktis.

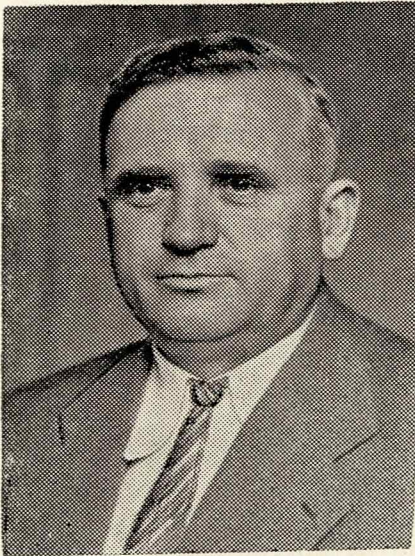
Ir žmonės, ir ir medžiai, ir javas
Kartos giesmininkų posmus.
Pavasari jaunas ir savas,
Užeik į kiekvieno namus.

Rita Skirgailaitė

Istorijos mokslas ir istorijos pasakos

J. JURGINIS

Man teko susipažinti su Z. Ivinskio rašiniu apie naujausias feodalinės Lietuvos valstybės (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės) šaltinių publikacijas. Rašinys ilgas, su daugybe nuorodų į šaltinius ir literatūrą, pretenduojantis į objektyvią mokslinę apžvalgą. Jame štai kas man krito į akis: tarybiniam Lietuvos istorikams prikišamas tendencingumas ir neobjektyvumas, o savo kolegas buržuazinius istorikus stengiamasi pa-

JUOZAS JURGINIS

vaizduoti objektyviais mokslininkais. Paliikime nuošalyje visus kitus buržuazinius istorikus, žvilgterėkime į paties Z. Ivinskio "objektyvumą" tuo reikalu, apie kurį jis kalba. Iš to paaiškės, kas yra mokslas ir kas yra tik pasakos.

1920—1940 metais, kada Lietuvos istoriografijos ir tuo pačiu archeografijos prieša-kyje stovėjo Z. Ivinskio bendraminčiai, iš viso buvo paruoštas ir atspausdintas vienintelis archyvinių šaltinių rinkinys: K. Jablonskio "Istorijos archyvas, XVI amžiaus Lietuvos inventoriai" (1934). Vadinasi, per 20 metų Lietuvoje buvo išleistas vos vienas archeografinis rinkinys. 1944—1964 metais, kada Lietuvos istoriografijoje ėmė šeiminin-

kauti tarybiniai istorikai, vien iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atspausdinti penki rinkiniai: "Lietuvos TSRS istorijos šaltiniai", I tomas (1955), "Lietuvos inventoriai, ZVII amžius", "Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams" (1960), "Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais", I tomas (1959) ir II tomas (1961). Lietuvos istorijai po baudžios panaikinimo skirti taip pat penki atspausdinti šaltinių rinkiniai. Vadinasi, per 20 pokarinių metų išleista Lietuvoje 10 archeografinių knygų.

Kiek gi panašių knygų per tą patį laikotarpį išleido svetur atsidūrę buržuazinių pažiūrų istorikai? Nė vienos. Nė vienos panašios knygos neišleido ir kitų šalių buržuaziniai istorikai. Tad apie ką gi rašo Z. Ivinskis savo ilgiausioje apžvalgoje? Jis, galima sakyti, su mikroskopu ieško ir džiaugiasi radęs, kur koks italų jėzuitas ar vokiečių revanšistas, siekdamas savo nacionalinių arba socialinių tikslų, nusičiaudėjo į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją. O apie tuos penkis didelius ir kruopščiai paruoštus iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltinių rinkinius, išleistus Lietuvoje, jis parašė vos keliolika eilučių, stengdamasis įtikinti skaitytoją, kad tie šaltiniai kone beverčiai, nes juose nėra dokumentų apie bažnyčios ir vienuolynų nuopelnus, bet yra apie klasių kovą. Štai, koks Z. Ivinskio ir jo kolegų objektyvumo principas: ignoruoti tai, kas neatitinka jo politines-visuomenines pažiūras.

Minimi penki šaltinių rinkiniai skirti Lietuvos valstiečių istorijai. Regis, nėra reikalo įrodinėti, kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje valstiečiai buvo lietuvių tautos pagrindas, jie išsaugojo lietuvių kalbą, sukūrė folklorą, liaudies meną, kad, kovodami prieš baudžią, jie gynė tautą. Kodėl Z. Ivinskis naujausioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės archiografijoje rankioja trupinius ir nemato kepalą? Aš negaliu jo įtar-

ti, kad jis tyčia nenori matyti, vadovaudamasis kai kuriems svetur esantiems lietuviams būdingu principu: Tarybų Lietuvoje nieko teigiamo ir vertingo negali būti padaryta.

Kaltos jo, kaip istoriko, pažiūros.

Buržuazinėje socialologijoje ir istoriografijoje plačiai paplitusi pažiūra, kad istorija yra didžiųjų žmonių — valdovų, karvedžių, bažnytinių hierarchų — veiklos rezultatas ir kad liaudis — vien inertiška jėga. Pagal šią filosofinę prasme idealistinę pažiūrą, valstybių atsiradimas, galingų imperijų susidarymas, jų iškilimas ir sunykimas arba žlugimas, visuomeninis judėjimas, revoliucijos priklausė vien nuo žymių asmenybių, o liaudis — tai tik tamsi, neveiksminga masė.

Šitokio asmens ir liaudies masių vaidmens istorijoje supratimo pagrindinė yda yra ta, kad ignoruojami objektyvūs visuomenės vystymosi dėsniai. Tokio supratimo šalininkai istorijos pagrindu laiko tai, kas iš paviršiaus metasi į akis, ir visai ignoruoja tai, kas slepiasi po tuo paviršium ir yra esminga. Todėl svarbiausiais paskelbiami antraeiliniai, o dažnai net atsitiktiniai reiškiniai.

Feodaliniai ir buržuaziniai Lietuvos istorikai nemaža prirašė apie kunigaikščius, feodalinius didikus ir bajorus, ir vargiai ką nors nauja apie juos begalima parašyti. Dabartinė lietuvių tauta — ne kunigaikščių ir bajorų, o valstiečių, buvusių baudžiauninkų palikuonys. Netgi lietuviškoji buržuazija savo kilme yra ne bajoriška, o valstietiška. Po baudžiaivos panaikinimo atsirado kaimo buržuazija ir kaimo proletariatas. Taigi, lietuvių tautos istorijoje valstiečius laikyti nereikšmingais, reiškia ne ką kita, kaip nusiikalsti paprasčiausiam logikos reikalavimui. Tarybiniai istorikai atliko didelį darbą, rinkdami, skelbdami ir aiškindami valstiečių ir darbininkų istorijos faktus. Jie dar daug ko nepadarė ir ateityje turės padaryti, bet jie žengia teisingu keliu. Jie stengiasi parašyti visos tautos, o ne tik jos dalies istoriją.

Nežinau, kas. Z. Ivinskio nuomone, minėtose penkiose tarybinių istoriku šaltiniu publikacijose tendencinga ir neobjektyvu. Vargiai jis galėtų pasakyti, kurį dokumenta reikėjo dėti ir kurio nedėti, paaiškinti, kodėl

taip darytina. Tendencingu jis laiko, matyt, dokumentų atrinkimo kryptį, pastangas skelbti tuos dokumentus, kurie, nors ir ne pačių valstiečių surašyti, bet geriausiai nušviečia valstiečių padėtį ir jų kovą. Tendencija nušviesti pagrindinės lietuvių tautos dalies istoriją, kuri buvo ignoruojama, tarybiniai istorikai gali tik didžiuotis. Ši "tendencija" yra būtinumas.

Istorijos mokslas, koks jis bebūtų — tarybinis ar buržuazinis — turi savo metodus reikalavimus. Jis, remdamasis logikos dėsniais, neleidžia daryti išvados iš vienos arba iš dviejų dalinių premisų, kitaip sakant, jis neleidžia teiginio įrodinėti pavyzdžiais. Gyvenime nėra neprieštarinčių faktų, todėl parinkti jų galima visada tokių, kokių norėsi. Jeigu kadaise ir tarybinių istorikų tarpe buvo pavyzdžių rankiotųjų, tai tarp istorikų pabėgėlių noras rankioti pavyzdžius yra, buvo ir, matyti, bus minčių tėvas. Z. Ivinskis stengėsi įrodyti, kad Lietuvos archeografija kuriama ne Lietuvoje, o užsienyje, ir tai teigė, rankiodamas sau patinkančius, nors ir labai abejotinus trupinėlius. Jis juk negali pripažinti, kad Lietuvoje, apsieinant be jo ir jo kolegų iš katalikų mokslo akademijos, daroma kas nors vertinga. Nori koks nors kalbėtojas įrodyti, kad dabartinė Lietuva "skurdžių kraštas", ir įrodinėja, sutikęs geležinkelių stotyje, turguje arba gatvėje driskį ir apšepelį. Kaip toj pasakoj, užkrito katinėliui lapas ant uodegos, ir jis apskelbė visiems mieliems žvėreliams, kad dangus griūva.

Istorijos mokslas reikalauja daryti išvadas tik iš išaiškintų ir susistemintų faktų visumos, o ne išankstinį subjektyvių sprendimą pailustruoti pavyzdžiais. Taip mes suprantame objektyvumą ir tendencingumą istorijos moksle. Užsienyje esančių istorikų nelaimė yra ta, kad jie, tarnaudami prieš Tarybų Sąjungą nukreiptai propagandai, įprato su objektyvumo reikalavimais visai nebesiskaityti, ir šis jų įprotis virto antra prigimtimi. Jų tarpe atsirado "istorikų", kurie nebežino, ką reiškia remtis faktais ir įrodinėti teiginį. Tik paneigiant istoriją, kaip mokslą, reakcinėje užsienio lietuvių spaudoje atsirado tokie pasakiški "atradimai", kad, pavyzdžiui, Krėvos aktas (13-

APSAKYMAS

Išgelbėtas gyvenimas

VANDALINAS JUNEVIČIUS

Prieš porą dienų mūsų fabrikas iškilmingai paminėjo savo dvidešimtmetį. Ta proga jo ilgametį direktorių, atsargos kapitoną Joną Baltaragį ir didelį būrį įmonės veteranų vyriausybė apdovanojo ordinais ir medaliais. Tai žmonės, kurie daugiausia pasidarbavo, kol atstatė įmonę, o dabar jau dvidešimt metų, kai joje dirba.

Jonas Baltaragis atėjo į įmonę, teisingiau į jos griuvėsius, tiesiog iš fronto, kur granatos skeveldra jam baisiai sužalojo veidą ir išmušė kairiąją akį. Ligoninėje žaizdą užgydė, tačiau kairioji veido pusė liko be formos, o vietoje tikrosios akies įstatė stiklinę, kurios numirėliškas žvilgsnis išpūdė darė dar klaikesnį.

Aš su juo susipažinau tada, kai jis pradėjo vadovauti griuvėsių ardymui, po to, kai susižeidė iki tol dirbęs brigadininkas. Gražu buvo žiūrėti, kai jis kariškai vadovavo darbininkams, o jie šturmu ardė griuvėsius, vėliau su dar didesniu pasiryžimu statė įmonę. O kai reikėjo organizuoti gamybą, partija Joną Baltaragį paskyrė įmonės direktoriumi. Visas kolektyvas pripažįsta, kad to pasitikėjimo jis nusipelnė. Puikus žmogus.

Taigi, po iškilmingo minėjimo buvo tokia neoficialiai dalis, kurioje dalyvavo visas įmonės kolektyvas. Jos metu man teko sėdėti greta partinės organizacijos sekretoriaus. Jis atidengė daug paslapčių, papasakojo, kad Jonas Baltaragis atėjo į įmonę nebaigęs vidurinės mokyklos. Vadovavo fabrikui ir mokėsi. Augo įmonė, augo ir jos vadovas. Baigęs vidurinę mokyklą, įstojo

į instituto vakarinį skyrių, kurį prieš šešetą metų sėkmingai baigė, įgydamas inžinieriaus-technologo specialybę.

Teko iš arčiau pasikalbėti ir su direktoriumi. Karo metu įstatytą didelę stiklinę akį gydytojai pakeitė nauja, pritaikė prie sveikosios. Dabar jis nešioja didelius akinius, nuo kurių ir veido sužalojimas ne toks ryškus. Kas nežino šio šiurpaus įvykio, tam ir į galvą neateina, kad direktorius vienaakis. Jis mus supažindino su savo žmona, sakė, kad ji taip pat buvo fronte, dirbo medicinos sesele, o dabar — gydytoja.

Direktorius žinojo, kad aš po truputį rašinėju. Teiravosi apie mano kūrybinius planus. Pagaliau nusišypsojęs tarė:

— Aprašyk, tamsta, išgelbėtą gyvenimą.

Aš nesupratau apie kokį gyvenimą direktorius kalba ir paprasčiau paaiškinti. Jis man pažadėjo duoti savo užrašus, kuriuose aprašyti šio gyvenimo, stovėjusio ant bedugnės krašto, apmatai. Kitą dieną tuos užrašus jis man atnešė. Sakė, kad iki šiol jų niekam nerodęs, slėpęs nuo žmonių, bet dabar nieko prieš, jei jie būtų paskelbti. Apgailestavo, kad juose gali būti nemažai klaidų, nes seniai rašęs. Reiškė viltį, kad aš, daugiau prie raštų pripratęs, galįs tas klaidas ištaisyti ir pateikti spaudai.

Nuo pat jaunystės domiuosi atsiminimais, todėl su malonumu perskaičiau jo dienoraštį. Klaidų jame neradau. Matyt, iš kuklumo direktorius kalbėjo apie rašybos klaidas. Vieną skyrelį nurašiau ir rekomenduoju jį perskaityti jums.

* * *

Pamažu įėjau į skubančią minią. Joje pastebėjau gerai matytų žmonių veidus. Man atrodė, kad namai, liepos, stulpai ir net tvoros šypsosi ir sveikina mane, sugrįžusį iš karo. Žmonės visai nedaug pasikeitė, šiek tiek senstelėję suvargę, tačiau linksmi. Dauguma jų nepažįstami, bet turi kažin ką šilto, pasilgto, mielo, malonaus. Moterys! Jos man atrodė nuostabios, pasipuošusios

85) esąs lenkų falsifikuotas, o Lietuvos valstybė gyvavusi jau IX amžiuje. Tai ne kas kita, kaip "patriotinių" jausmų įtakoje kuriamos istorijos pasakos.

Šitokios pasako pasakėlės dar vis tebeskelbiamos reakcinėje užsienio lietuvių spaudoje. Tarsi jos redaktoriai nežinotų ar būtų užmiršę, kad pasakomis paprastai tiki vien maži vaikai.

spalvingais drabužiais, grakščios, besišypsančios. Ir man visai negaila pasidarė to baisaus vargo, sužeidimų, nes pajutau, kad jais ir aš prisidėjęs prie šių žmonių laimės.

Priėjęs prie vieno namo sustojau. Negalėjau apsispręsti: įeiti ar grįžti atgal. Greičiausiai ji nepažins manęs, nes mano veidas sužeidimo smarkiai pakeistas. Ir... aš susijaudinau, pagalvojęs apie tą šaunią merginą, kuri, išlydėdama mane į armiją, žadėjo laukti kad ir berankio ar bekojo, ir kurios atsiminimas lydėjo mane visą sunkų, bet garbingą kovų kelią. Aš, atsisėdęs po liepele, ėmiau stebėti namą, kuriame ji gyveno. Prisiminiau, kaip prieš Didįjį Tėvynės karą aš čia dažnai sėdėdavau, laukdamas išeinančios Aldonos. Beveik niekas nepasikeitė, išskyrus... aš pajutau kaip nudegė sužalotoji veido pusė ir įgėlė stiklinė akis.

— Ne, aš negaliu pasirodyti jai toks. Ji tikrai nepažins... O gal ir gerai, kad nepažins... tai ko tada iš viso rodytis? Ko pagaliau aš čia atvažiauvau? — apspito mintys.

Ūmai aš nutirpau. Ji praėjo visai pro mane, neatkreipus dėmesio, ir įėjo į namą. Aš pašokau ir mėginau ją vyti. Jau buvau laiptais užbėgęs į antrą aukštą, bet prie pat mano nosies ji užtrenkė duris. Aš iš paskos pasibeldžiau.

Ji skubiai atidarė duris, dar nespėjusi nusiimti palto, ir įbedė į mano veidą akis taip išsigandusi, kad aš nedrįsau žodžio ištartti. Galiausiai ji paklausė:

— Ko, tamstai, reikia?

Aišku, ji nepažino manęs. Ir aš automatiškai pasakiau graudžiu balsu pirmą pasitaikiusią pavardę:

— Ar čia gyvena ž... ži...lionis?

— Ne! — papurtė ji galvą ir užtrenkė duris. Mačiau kaip susiūbavo jos šviesios garbanos apie kaklą. Aš tebestovėjau, laikydamasis už rankenos. Viduje kažkoks balsas paklausė:

— Kas ten buvo?

— Kažin koks baisus invalidas, — atsakė Aldona.

Baisus invalidas. Tie žodžiai mane pri-trenkė. Užvirė kraujas. Norėjau su didžiausiu įniršimu spirti į duris, išlaužti jas,

pakelti perkūnišką triukšmą ir priversti juos, sveikuosius, klupoti iš baimės ir maldauti pasigailėjimo, tačiau staiga širdį suspaudė skausmas, kažin koks karštas kamuolys pradėjo kilti gerklėje aukštyti ir aš netekau jėgų, vos neverkdamas nulipau žemyn, prislėgtas iš karto visų nelaimių.

* * *

Sėdėjau alinėje, tamsioje prirūkytoje skylėje. Joje buvo pilna girtų, triukšmaujančių kareivių. Iš mažų dienų nepakenčiu tabako dūmų; bet nusipirkau pokelį cigarečių ir vieną po kitos rūkiau. Norėjau apsvaigti ir užmiršti visas nuoskaudas ir nemalonumus, troškau pasigerti, bet negalėjau net pasižiūrėti į degtinę.

Štai kareiviai, tiek pat kovoję, tačiau sveiki ir linksmi. Tiesa, daug jų žuvo didvyrių mirtimi, liko kovų vietose, kiti grįžo, pasiramstydami ramentais, su tuščiomis rankovėmis, tačiau aš — nelaimingiausias. Geriau netekčiau rankų, kojų, geriau būčiau visai nukautas, negu dabar savo išvaizda gąsdinčiau žmones. Man vėl skausmas suspaudė širdį, suėmė sielvartas, prisiminiau momentą, kai seselė nuo galvos nuėmė bintus ir aš, pasižiūrėjęs vienintele likusia akimi į veidrodį, pajutau nepakeliamą sunkumą. Tenai, ligoninėje, kur kiekvienas buvo sužalotas, aš taip blogai nesijaučiau.

Kažkoks kareivis priėjo prie staliuko, norėdamas paprašyti vietos prisėsti, tačiau, pasižiūrėjęs į mane, nusiuko ir nuėjo... O pats buvo berankis. Tuščia rankovė tabalavo prie palaidinės.

Aš, nesulaukęs padavėjos, pašokau ir nuėjau bufetininkei apmokėti už degtinę, kurios negėriau. Ji buvo nuvargusi nuo triukšmo, girtų reikalavimų ir priekabių. Abejingai paėmusi pinigų, ji netyčia žvilgterėjo į mano veidą ir išsigando. Iš rankos jai iškrito banknotas.

Norėjau dingti iš žmonių akių. Bėgte išbėgau iš šios niurios smuklės, tačiau nežinojau, kur dėtis. Kažin kaip instinktyviai pasukau į viešbutį, kuriame buvau palikęs daiktus. Nesąmoningai atsirišau savo maišiuką. Tartum šviesiau pasidarė, kai tarp įvairių menkniekių pamačiau trofejinį revolverį.

— Matyt, skirta man fašistinė kulka,—

pagalvoju ir įsidėjau į kišenę.— Parašyt laiška! Et, neverta... Nors daiktai broliui liktų. O pagaliau tegu patarnautojos išgraibsto, lyg tau ne tas pats, — numojau ranka ir išėjau, neužrakinęs kambario. Gatvėje sustojau. Atsirado noras pagyventi. Juk aš turėjau tik vieną uždavinį, kuriam laiko visada pakaks, tai skubėti nebuvo ko. O gal imt ir paleisti sau kulka kakton viduryje gatvės? Ne, nepatogu kažin kaip šautis prie žmonių. Susirasiu sau ramesnę vietą.

Slankinėjau gatvėmis, pats nežinodamas ko. Pirštai kišenėje glamonėjo šaltą geležį... Atrodė tai vienintelis įrankis, kuris gali mane išvaduoti iš visų skausmų ir sielvarčių.

— Paleisiu tiesiai į tą stiklinę akį,— maščiau su geliančiu pasigėrėjimu, kurį jaučia draskantieji savo žaizdas.

Priėjau paupį, išdegusį kvartalą. Žmonių nesimatė.

— Gera vieta. Įlysiu į griuvėsius, niekas nė neras... tačiau supūsiu nepalaidotas ir miesto šunes tampys kaulus... didelis daiktas, kiek draugų nepalaidotų pūva... — raizgėsi palaidos mintys. Mane apėmė jausmas, kad niekam nesu reikalingas ir išsitraukiau revolverį iš kišenės...

— Trrraa... chch, — trenkė, kaip skambi mina, visai netoliese kažin kas prašvilpė pro ausį ir aš instinktyviai prisispaudžiau prie sienos, tarsi pradėjus priešo artilerijai apšaudyti. Pajutau kaip raumenys išsitempė, širdis pradėjo smarkiai plakti.

— Trrrach,— driekstelėjo antrą kartą ir dabar aiškiai pamačiau dūmų bei dulkių stulpą, iškilusį tarp griuvėsių.

— Visai kaip fronte,— pagalvoju ir pajutau, kad dar gyvenu.

— Trrrach.

Viską užmiršęs nuskubėjau į sprogimo vietą, tartum pagautas aistros, panašios į tą, kuri pagauna seniai nemedžiojusį medžiotoją, kai jis išgirsta skambius skalikų, varančių žvėrį, balsus.

Būrelis darbininkų griovė okupantų susprogdintą fabriką ir, neįveikdami didžiulių betono gabalų, ardė juos dinamitu. Dabar jie priglušinti, šaukdami vieni kitus išsigandusiais balsais, baimingai lakstė. Vie-

noje vietoje spietėsi būrelis žmonių. Jis nepaprastai greit didėjo. Reikėjo stebėtis iš kur šioje dykvietėje atsirado tiek žmonių. Aš, šokinėdamas griuvėsiais, pribėgau artyn.

— Kas atsitiko, — pasiteiravau.

Keli išsigandę veidai atsigrįžo.

— Sužeidė... per anksti sprogo, — paaiškino.

Aš įsispraudžiau į būrelio vidurį ir pamačiau ant plytgalių gulintį žmogų.

— Ko žiopsot! Imkit ir neškit! — surikau įsakančiu balsu taip, jog keli žmonės momentaliai pasilenkė ir pakėlė sužeistą ant rankų.

— Kur nešim? — paklausė vienas.

— Į artimiausią ligoninę! — komandavau.

— Čia visai netoli yra kariška ligoninė,— švebeldžiavo iš šalies bėgdamas seniokas, stengdamasis nors ranką prikišti prie sužeistąjo.

— Kas tau ten jį civilį priims! — rėkė išraudęs vyriškis, statydamas kuo atsargiausiai kojas.

— Neškit tenai! — įsakiau ir, pamatęs sekant visą būrį bendradarbių, supykau. — O jūs ko? Marš atgal prie darbo! Susitvarkysime ir be jūsų.

Mes įėjome į ligoninę, nustebusios sanitarės atidarė duris, laukiamajame paguldėme sužeistąjį. Niekas nė žodžio nepasakė, kad jis civilis. Tuoju seselė liepė įnešti į tvarestyklą. Vikriomis, prityrusiomis rankomis ji nuvalė žaizdas ir pradėjo jas raišioti. Vieni metu ji pakėlė galvą ir aš nustebau, pamatęs mėlynas akis. Tai buvo visų sužeistų karių mylima Felicija. Ji mane taip pat pažino ir šyptelėjo, linktelėdama, tačiau savo darbą dirbo toliau. Ak, Felicija, tu tokia rūpestinga, kaip seniau, pagalvoju. Tokius žmones aš nepaprastai vertinu.

Kai sužeistasis buvo aptvarstytas ir išgabentas į palatą, ji priėjo prie manęs.

— Sveikas gyvas, Jonai! — Ji juokėsi, jos nuostabios akys žibėjo... Ji nepaleisdama laikė mano ranką.— Ach, kaip aš džiaugiuosi dabar sutikusi tave. Tu tada tiesiog pabėgai iš ligoninės... Negerai taip, Jonai. Dabar tave greit nepaleisiu. Taip norėjau pasikalbėti...

— Aš taip pat noriu... — netikėtai išspruko. — O kaip sužeistasis?

— Ak, niekis. Apdraskytas šiek tiek. Galimas daiktas, kad iš baimės apalpęs. O tu vis toks pareigingas. Palauk minutėlę, aš jau baigiau budėjimą ir būsiu laisva, galėsim pasikalbėti.

Po minutės ėjome tuščia gatve. Ji pažiūrėjo susirūpinus į mane.

— Jonai, kodėl tu taip blogai nusiteikęs? Tu nesidžiaugi mane sutikęs?

— Džiaugiuosi, Felicija, bet...

— Sakyk, sakyk, kas "bet"? — tyrinėjančiu žvilgsniu ji pasižiūrėjo į mane. — Išsipasakok, tau bus lengviau. Jei tu nekalbėsi, tai tas sunkumas tave sprogdintė išsprogdins.

— E, ne! Aš pats save išsprogdinsiu, — ir ištraukiau iš kišenės ginklą.

Ji išbalo.

— Ką tu, nusižudyti nori?

— O koks čia mano gyvenimas. Žmonių baidytojas.

Mane apėmė nenugalimas noras išsipasakoti, pasiskusti, išlieti savo širdgėlą, susikaupusią per daugelį dienų. Ji klausė, tylėdama, ir nuo tos tylos man lengviau darėsi. Kai aš baigiau, ji prabilo:

— Tu teisingai sakai, kad blogai, kai veidas sužalotas, nes jis puošia žmogų. Tačiau daug blogiau yra netekti rankų bei kojų. Argi aš, neturėdama rankų, kitiems padėčiau, kaip tau padėjau? Ne, jokių būdu ne! Žinai, tau, vyrui, gėda apie tai galvoti. Argi tu pragyvendavai iš savo veido, ar tu buvai artistas? Ne! Dirbai įmonėje paprastą darbą. Galėsi ir dabar dirbti, nes esi fiziniai sveikas, o darbingų žmonių mūsų tarybinei šaliai taip reikia.

Felicija kalbėjo labai įtikinančiai. Aš žiūrėjau į ją ir negalėjau atsigrožėti. Ji atrodė nuostabiai, pirmą kartą aš ją tokią pamačiau ligoninėje, kai davė vaistus sunkiai sužeistam kariui. Jau tada ji man patiko, bet stengiausi apie tai negalvoti, nes buvau davęs žodį Aldonai.

Jau kelintą kartą mes perėjome alėją nuo vieno galo iki kito. Saulė nusirito kažin kur už stogų, prietema gaubė miestą. Kaitros nuvarginti gatvių medžiai, gaudydami drėgmę, kėlė savo lapus į viršų. pro juos matėsi giedro dangaus mėlyni lopeliai.

— Žiūrėk koks gražus dangus, per visą karą aš tokio nemačiau.

— Gyvenimas dar gražesnis, tik ne visi mes jo tą grožį įvertiname, o pasitaiko ir tokių žmonių, kurie kėsina prieš jį. Tu esi pilnas jėgų, kurios reikalingos liaudies gerovei. Tu esi prityręs sprogdintojas, galėtum vadovauti tiems darbams ir neatsitiktų nelaimių... Tu privalai dirbti ir būti laimingas.

— Ne, aš be Aldonos nebūsi laimingas.

— Pasakos. Miršta žmonos, ir tai žmonės nusiramina, o jūs net nebuvote susižiedavę. Įsikalbėjai, Jonai, daugiau nieko. — Man pikta buvo klausyti jos išvedžiojimų.

— Į gyvenimą reikia žiūrėti rimtai, — tęsia ji toliau. — Mokslinkai galvoja kaip prailginti žmonėms amžių, o čia atsirado galvočius, kuris nori gyvenimą sutrumpinti. Žinai, Jonai, nesitikėjau, kad tu jausmams taip greit pasiduotum.

— Aldona, tu nežinai kaip aš ją myliu. Ir sunkiausiame momente prisimindavau jos žodžius. Jie įkvėpdavo man jėgų. Atrodė, dėl jos kažin ką paaukočiau, net gyvenimą.

— Jau ir mano vardą užmiršai.

Neužmiršau, Aldona.

— Kiek prisimenu, mano vardas Felicija, o tu jau Aldona pradėjai vadinti.

— Argi aš tave Aldona vadinau?

— Taip, Jonai, vadinai. Tu jau vieną galvoji, o kitą kalbi. Tvardykis, susiimk save vyriškai į rankas, šaltakraujiškai viską pergalvok ir tau pasidarys geriau.

— Negaliu aš jos užmiršti, nes ji buvo mano gyvenimo tikslas. Svajojau su ja sukurti šeimą, gražiai gyventi, o dabar kam iš viso gyventi?

— Žinoma, gerai turėti šeimą, pastovų, artimą, ištikimą draugą, susilaukti vaikučių, bet tai ne pats pagrindinis gyvenimo tikslas. Gyvenimas be darbo neįmanomas. Darbas pas mus yra ne tik pareiga, bet ir garbės dalykas, šlovės, šaunumo ir didvyriškumo dalykas? O kiek yra žmonių, kurie neturi šeimų? Jie dirba ir laimingai gyvena. Visai negalvoja žudytis.

Jaučiau, kad Felicija teisingai kalba. Tarsi patrankomis ji griovė mano iliuzijas, bet širdyje dar triumfavo Aldonos kerai.

— Tu, Jonai, šiuo metu esi savotiškas ligonis, — tariusi šiuos žodžius, Felicija man paėmė už parankės. Iš karto pajutau kažin kokią šiltą, tvirtą atramą. — Aš, kaip medicinos sesuo, turiu tau padėti. Visų pirma tu privalai užmiršti praeitį. Žinok, kad meilė tik tada ideali, jei ji nuoširdi, abipusi. . . Tu pergyveni dėl savo sužaloto veido, akies. Yra dar blogiau gamtos nuskriaustų žmonių, tačiau jie realiai žiūri į gyvenimą. Pažįstu vieną labai gražią moterį, gal gražesnę už tavo buvusią Aldoną. Ji turėjo daug vaikinių, kaip sako, ir su padėtim, ir įvairiausių, bet išsirinko neregį. Žinoma, jį pamilo ne dėl gražių akių, bet dėl jo vidaus grožio. Jie apsivedė ir labai gražiai gyvena, augina tris vaikučius. Visi sveiki. Tokių šeimų yra daug, tūkstančiai.

— Ne, aš Aldonos nepamiršiu, — o manęs ne tik ji, bet ir jokia kita moteris nepamils.

— Tu manai! — stabtelėjo ji. Prieblandoje jos lino žiedo spalvos akys kibirkščiaavo, — tu manai, kad meilė vien gražiais veidais remiasi, tu manai, kad negali būti aukštesnės meilės, kuri brangina garbingus sužalojimus. . . — Susijaudinusi ji nutilo. Netrukus vėl prabilo. — Tu manai, kad nėra

moterų, kurios tave myli. . . tai yra galėtų pamilti. . .

Aš tylėjau.

— Klausyk! — staiga patraukė ji man už rankos, — duok žodį, kad daugiau nebandysi žudyti.

Aš nusijuokiau.

— Duodu, Felicija! — netikėtai išspruko.

— Duok ir tą.

Aš padaviau ir sunkų, juodai blizgantį revolverį. Ji įsidėjo į kišenę atsargiai, kaip padarą, kuris gali pasprukti ir pridaryti daug žalos.

— Atiduodu tau jį, visai negražinamai, kaip. . . buvo atiduotas tau mano gyvenimas, kurį tu du kartus išgelbėjai. . . Nemoku aš dėkoti. . .

— Jonai! . .

Virš stogų išplaukė vaiskus mėnuo, nužerdamas ant miesto naktinę šviesą. Netoli mėnulio disko sukiodamiesi duzgė du lėktuvai, mirgėdami įvairiaspalvėmis signalinėmis šviesomis.

* * *

Kapitono Baltaragio užrašai gana ilgi, bet aš jų visų nepapasakosiu, nes ne kiekvienam įdomu klausytis laimingos šeimos istorijos.

Ant. Venclova

LEISK, GYVENIME...

Ne, gyvenimas — ne žaidimas,
Tai žiauroka, rimta drama.
Kol širdis nerami nenurimo,
Alpdama, dusdama, klupdama.

Kol dar akys debesis mato,
Kol dar regi knygos lapus,
Kol dar rankos, liesti įpratę,
Tave laužia, kąsni rupus,

Aš gyvent tvirtai pasiryžęs,
Darbą dirbt lig nakties vėlai,
Kol išnyks vakaruos saulės kryžius
Ir užmerks akis augalai.

Aš taip noriu girių gaudimą
Įrašyt smegenų skrituly,
Ir kelius, kurie pradžia ima
Neregėtai labai toli.

Ir širdy nešti šlamesį pievų,
Ir šarmotas kasas beržų,

Prie Vilnelės pražyduosią ievą,
Pilną paukščių — aukso lašų.

Tegu akys sugeria rausvą
Vilniaus gotiką. Lyg vanduo
Tenuplauna ji mano skausmą,
Kurį noris kam nors atiduot.

Tegu dega lempos kaštonų
Ties balkonais atdarais,
Tegu skamba tūkstančiais tonų
Paukščių chorai balsais gerais!

Leisk, gyvenime, man klausytis,
Ir regėt, ir užuost, ir pajust,
Kaip iš žemės daigas mažytis
Stiebias saulėn, lyg aš, atkaklus. —

Nes gyvenimas — ne žaidimas.
Tai žiauroka, trumpa drama.
Tegu skamba širdis nenurimus,
Naują dieną sutikdama!

“SIENA” -- HEROJINIŲ SIEKIMŲ POEMA

R. PAKALNIŠKIS

B. Brechtas yra pasakęs: “Daugeliui žmonių... dideli karai atrodo panašūs į žemės drebėjimą, tai yra į stichines katastrofas, tačiau jei su žemės drebėjimu žmonės susidoroja, tai savęs įveikti jie negali.” Žmogaus problemas iš tikrųjų yra subtilesnės ir sudėtingesnės už gamtos stichijų siautėjimą. Užtat ir mene žmogus turi akis į akį susidurti su didžiausiom problemom, mokytis jas įveikti. Apie žmogaus prometėjišką galybę su amžinai jį lydinčiu blogiu, apie sunkią žmogiškų siekimų pergalę, vis dar pralaimint, ir parašyta nauja Justino Marcinkevičiaus poema “SIENA”.

Just. Marcinkevičius savo poemose “Dvidešimtas pavasaris”, “Kraujas ir pelenai” ir “Publicistinėje poemoje” poetinę asmenybę sugretindavo su platesnio nacionalinio gyvenimo medžiaga ir problemom. Tai būdavo sintetiniai naujo žmogaus ir visuomenės santykių apibendrinimai, kurių simboliniame plane išryškėdavo individuali būties koncepcija. Gal tik poemoje “Donelaitis” (1964) jis bandė išgauti tokio emocijos dramatiškumo ir konkretumo, jog jos plazdėjime lakoniškai atsišvietė gilesnis vidinis asmenybės balsas, natūresnis ir žmogiškesnis lietuvių tautos istorinio likimo suvokimas.

Naujoje poemoje, kaip man atrodo, poetui rūpėjo eiti dar toliau nuo sintetinių apibendrinimų į konkretesnę savianalizę, į emocijų analizę ir tuo pat metu pasiekti dar visuotinesnių apibendrinimų, žmogaus būties apmąstymo. Tai buvo galima pasiekti tik iki galo nuosekliai ir atvirai pažvelgus tiesai į akis, prabilus apie tai, kas jo patirtyje yra esmingiausia ir ką jis anksčiau, gal būt. apeidavo, nesiryždavo paliesti. Reikėjo iškloti ant popieriaus tai, kas jo įprasminata simboliniame Dinozauro vaizde, tai, kas nuo gilios senovės lydi žmogų. Kas tai per blogis, kuris taip giliai yra įaugęs į žmogų ir dažnai įgyja epochinių sukrėtimų mastus? Ar tai iš viso blogis? Gal tai baimė, nežinojimas, pažinimo kančios? Vaikas

daro pirmus nedrašius žingsnius — jis kovoja su savo baimė ir, įveikdamas ją, džiūgaujama, stiprėja, pajunta save. Poeto manymu, žmogus bent kartą gyvenime turi nugalėti ir nugalėti, ir tik todėl jo gyvenimas nėra iš-tisas pralaimėjimas prieš nebūtį.

Visa poema — tai senutės Marcelės viena diena mieste. Kieme ji mezga ir prižiūri vaiką. O prieš ją Sienoje atsišviečia miesto diena. Siena senutei daug primena, lyg gyvas jos praeities liudininkas. Jos pusiau nesąmoningi prisiminimai ne tik psichologiškai motyvuoti, bet ir perteikti su gyvomis pasakojamos kalbos intonacijomis. Prieš mus nepaprastai pakitęs epas. Viskas čia vaizdinga, apčiuopiama ir kartu iliuzoriška, simboliška, visuotina ir filosofiška.

Marcelės prisiminimai — tai paprasto žmogaus gyvenimas, kurio kiekvienas momentas simboliškai nukelia mus į “amžių pradžią”. Jeigu norite, tai lietuviškas moters paprasta istorija, kuri gali būti suprasta ir kaip aplamai iš liaudies kilusios XX amžiaus moters istorija. Tačiau emocionali ir psichologiškai įtaigus moters paveikslas poemoje analizuojamas taip, jog prieš mus atsiskleidžia poeto savianalizė, jo susirėmimas su Dinozauru.

Marcelės išaugimas per vaikystę įveiktą baimę — tai iš vargo aplinkos prasiveržęs harmoningas polėkis, kuris ypač plastiškai perteiktas jos pirmosios meilės vaizdais. Tačiau jos harmoninga laimė, lyg į sieną, atsitrenkia į socialinį skurdą, katastrofas, o taip pat į žmogui skirtos būties ribas, iki kurių žmogui lemta “mainais už orą, vandens ir duoną” atiduoti “dienes ir valandas, paskui — metus”. Poetui rūpi, kiek žmogus ir kiek jis pats gali atsispirti socialiniam blogiui, išsaugoti save harmoningą ir vientisą, o, gal būt, net ir peržengti jam skirtos būties ribas tebekovojančiu ir nesu-gniaužytu. Štai čia, ant mūsų laiko egzistencijos ribos, ties savotiška bedugne, kuri visada tyko paglemžti žmogų, lyg dulkę, po-

etas ir skverbiasi į tai, kas atrodo virš realių žmogaus galimybių:

Yra svajonė ir yra siekimas —
tu gali
kai vėliavą kabinti juos ant Sienos,
ir žmogus,
pro šalį eidamas,
nuims kepurę.
Tu gali
paleist save
kaip aitvarą virš miesto.
Tu gali. . .

Karas — tai sustiprinta socialinio blogio jėga, kuri pagreitintais tempais kėsinais surdyti žmogaus harmoningą pasaulėvaizdį, sugniuždyti jo siekimus, paspartintais tempais nublokšti jį į nebūtį, t. y. dar labiau apriboti jo būties ribas. Poetas meta iššūkį šioms epochinėms, žmogų ardančioms jėgoms. Kai Marcelės “puikios, jautrios kojos” nesuranda šalia savęs “stiprių ir muskulingų” savo Adomo, invalidu grįžusio iš karo, kojų ir kai jos blaškosi “po visą lovą — kaip dvi baltos žuvys, į krantą išmestos”, mes giliai pajuntame socialinio blogio ir vidujai nesugniuždyto, vientiso žmogaus mirtinos dvikovos dramatinę plastiką. Tai būtent ne vidinės disharmonijos dramatismas, o žmogaus prometėjiška kova su epochiniu blogiu ir tuo pačiu su būties ribotumu. Čia nėra galimybės gilintis į tos kovos sukrečiančias emocijas-dramatines peripetijas, kurios ir sudaro visos poemos branduolį. Negalima nesistebėti: kokia tai įnirtinga kova, reikalaujanti kraštutinio žmogaus pastangų įtempimo, kai rėkte išrėkiama žmogaus vidujinė esmė, jo giliausi įsitikinimai — jo paskutinė atspara! . . . Koks žiaurus, iki paskutinių jėgų netekimo Marcelės susirėmimas su blogiu. likimu, su Dinozauru, atėmusiu iš jos Meilę. Ir nors ji per jėgą yra nustumama į žemesnį būties ratą, tačiau ji atitraukia nugalėdama, nes išlieka savim vienišas, nesugniuždytas ir kaip iššūkį tamsioms jėgoms pagimdo sūnų. Ši Marcelės kova — tai tarytum paties poeto giliai vientiso, harmoningo pasaulėvaizdžio ir didelių idealų susirėmimas su ardančiomis būties jėgomis, kurias jis, gal būt, patiria per nesąmoningas nuojautas, o gal ir sąmoningai su jomis

susiduria kiekvieną dieną, nes juk tai visų žmonių kova su įvairiausių formų konkrečiu blogiu. Poetas čia eina gilyn į save, į žmogaus būties prasmę ir kartu randa aiškias jungtis su visų žmonių konkrečia kasdienine kova. Tuo būdu jis pagaliau prabyla pilnu balsu ir kalba kaip žmogus, o ne kaip oratorius iš tribūnos.

Šiurpus yra tas socialinių ardomųjų jėgų pagreitintas Marcelės laipsniškas perdegimas, tačiau jis nieko bendro neturi su populiaria nužmogėjimo, laipsniško mirimo filosofija. Marcelė “privalėjo perdegti, kad pelenuos. . . nušvisty. . . kuklus kristalas — ištikimybės džiaugsmas”, kad išliktų ir turtėtų žmogiška asmenybė, nes ten, kur palaidumas, — tai jau visiškas pralaimėjimas. Tiesa, ir Marcelė iš jaunystės aukštumų pamažu yra nustumama į socialinį skurdą ir, atsitraukdama lyg savotiškais Dantės pragarų spiraliniais ratais, ji neišvengiamai daug ką praranda. Visų pirma ji tarytum persiima klatinga sveiko proto filosofija: kaktą sienos nepramuši, tačiau persiima grynai išoriškai, nes juk visi “mes pavargstam. . . ir klytam. Bet nenusigrėžiam nuo Sienos, o stengiamės ją suprasti”. “Sveikam protui” poetas priešpastato nesugniuždomus asmenybės idealus, kurių šviesa ir yra permelkiama socialinė būtis — tas “senas laivas, kurio triumuose galėjai visko rasti”, siekdamas ją kritiškai įvertinti ir pabrėžti žmogiškesnės būties galimybę. Ši idėja, ypač pabrėžiama sunkiu žodžiu **kodėl**, kuriuo lyg vėliava uždengiamas visas Marcelės gyvenimas. Ji nepralaimėjo, tačiau joje išdegė, sugriuvo “fantastiški ir gražūs miestai” ir jau nieko savyje negalėjo atstatyti, nebent tik Sūnui perduoti nesugniuždytą valią ir siekimus, kad jis toliau ir iš pradžių pradėtų ir tęstų kovą. Tai štai jos nenugalėtos, praturtėjusios, viską praradusios “paprastos ir kuklios, laukimo išdžiovintos motinos. O liūdnos, tuščios—kaip vėliavų kotai”! Prieš jų taurų paveikslą atsiklaupia net jų mirtinas priešininkas, vadinamas Dinozauru — “didžiulis, juodas, fantastiškas, baisus”, atsiklaupia ir “laižo jos rankas”, o “jų sūnūs

Jauni ir gražūs,
dar tebekovoja
ir siekia pergalės.

O didesnės,
negu gyvųjų pergalė.

Užtat —

Privalom

padėti jiems

ir savyje paruošti vietą vėliavai.

Tokia yra šios poemos **herojinė** idėja.

Just. Marcinkevičius išsprendė nepaprastai sunkų uždavinį: jis sukonkretino emociją, privertė ją labai vaizdingai ir lakoniškai išreikšti gilų visuotinį turinį ir tuo pat metu tas emocijas ryškiai nušvietė savo šviesa, intelektualiai išanalizavo, siekdamas brechtiškai aktyvizuoti skaitytojo mąstymą, jo valią toliau kovoti ir tvarkyti šį dar labai netobulą pasaulį. Nušviestas persmelkiančios refleksijos, per visą poemą banguoja stiprus individualus pergyvenimas, lyriniai polėkiai, išlaiką nacionalinį lietuvišką pobūdį ir tuo pat metu simboliniame plane įgyjantieji plačiai visuotinę skambėjimą. Poemoje nėra įprasto lietuviškumo atributikos, tačiau poetas lietuviškas jau tuo, kad jis nuo savęs ir savo miesto, namų kreipiasi į platesnį pasaulį. Jis rašo ne aplamai apie žmogaus būtį, o apie savo laiko socialinių jėgų veikiamą asmenybės būtį, siedamas ją su visos žmonijos kankinančiais pažinimo keliais. Vaikas, gatvėje žaisdamas,

iš lanko šaudo į savo paties ranka ant sienos išpašytą Fantastišką Gyvulį, senutė nugrimzta į savo prisiminimus, o skaitytojas pasineria į amžių pradžių: žmogus patsai viską atranda iš pradžių. Vėl ir vėl iš naujo mažas Einšteinas, grįždamas iš mokyklos, kreidos gabalu abstrahuojasi “ant seno namo sienos” algebros formulėm.

Just. Marcinkevičius kiekvienoje poemos atkarpoje sugebėjo išiebtį ištisą vaizdinių kosmosą, o kelionę “į amžių pradžių” pakartoti su kiekvienu pergyvenimu. Antai kad ir pirties epizode moterys, dingstant ribai “tarp kūno ir vandens”, pajunta “pirmapradį džiaugsmą”, tačiau su atgijusia sena ir amžina kūno teise — troškimu “būti liečiamu” mes vėl sugrįžtame ir į betarpiškas aistrų kolizijas bei emocijas, ir į žmogiškos būties dramatiškumą aplamai. Žinoma, priekabus skaitytojas poemoje gali surasti vieną kitą vietą, kur analitinė refleksija tarytum pradeda varžyti laisvai improvizuojamos emocijos tėkmę (ir tai nebent tik pirmoje poemos dalyje), tačiau laisvai augantis, vidujai erdvus vaizdinių kosmosas ne tik visapusiškai užvaldo skaitytoją, bet ir pažadina jo tauriausius siekimus, aktyvų ryžtą... Tai nekasdieninė, didelė lietuvių poezijos pergalė.

TURINYS

Draugijos stiprinimas — visų “amžinas” uždavinys	65
Taurus patriotas ir kovotojas. R. Šarmaitis	67
Prie gimto ežero krantų. Eilėraštis. Pranas Raščius	71
Saulėti vėjai. Eilėraštis. Vytautas Ribikauskas	71
Iš atsiminimų apie sesutę. A. Liepsnonis	72
Nežinomas kapas. Eilėraštis. Paulius Širvys	74
Pavasario pasaka. Eilėraštis. Eugenijus Žiemys	74
Mokyklai. Eilėraštis. Gedeminas Spudys	74
Sudiev. V. Jocaitis. Eilėraštis.	74
Kilniam idealui paaukotas gyvenimas. M. Tamošiūnas	75
Žemė ilgisi meilės. Eilėraštis. Jonas Lapašinskas	81
Akimirka. Eilėraštis. Teofilis Tilvytis	81
Naujo dievo ir sielos beieškant. Dr. A. Petrika	82
Bulvakasis. Eilėraštis. Alg. Mikuta.	85
Knyga apie Juozą Vareikį	86
Pavasaris. Eilėraštis. Rita Skirgailaitė	86
Istorijos mokslas ir istorijos pasakos. J. Jurginis	87
Išgelbėtas gyvenimas. Apsakymas. Vandalinas Junevičius	89
Leisk, gyvenime. Eilėraštis. Ant. Venclova	93
“Siena” herojinį siekimų poema. R. Pakalniškis	94